

TYÖRYHMÄMIETINTÖ 2002:3

*Nuorten tekemien rikosten
nopeutettu käsittely*

*Nuorten tekemien rikosten
nopeutettu käsittely*

*Kokeilu Helsingissä, Tampereella, Turussa,
Vaasassa ja Joensuussa*

*Osa 1
Työryhmän ehdotus*

*Osa 2
Selvitysmiehen raportti*

KUVAILELEHTI

OIKEUSMINISTERIÖ

Julkaisun päivämäärä
29.1.2002

Tekijät (toimielimestä: toimielimen nimi, puheenjohtaja, sihteeri)		Julkaisun laji Raportti	
Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely; kokeilun työryhmä: pj. johtava kihlakunnansyyttäjä Jorma Kalske Helsingin kihlakunnan syyttäjänvirastosta, sihteeri lainsäädäntöneuvos Mari Aalto oikeusministeriöstä kokeilun selvitysmies: OTT Sami Mahkonen oikeusministeriöstä		Toimeksiantaja Oikeusministeriö	
		Toimielimen asettamispäivä 27.7.1999	
Julkaisun nimi Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely			
Julkaisun osat Työryhmän ehdotus Selvitysmiehen raportti			
<p>Tiivistelmä</p> <p>Oikeusministeriö päätti 27.7.1999 käynnistää kokeilun, jossa nopeutetaan nuorten tekemien rikosten tutkintaa, syyttämisen-, tuomioistuin- ja täytäntöönpanoprosessia sekä kytketään huolto- ja tukijärjestelmät entistä tiiviimmin oikeusprosessiin. Oikeusministeriön asettaman työryhmän tehtävänä oli johtaa, suunnitella ja seurata kokeilua. Kokeilun käytännön toteutuksesta vastasi selvitysmies.</p> <p>Kokeilu järjestettiin 1.1.2000 – 31.12.2001 Helsingissä, Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Joensuussa. Kokeilussa panostettiin ennen kaikkea nuorten tekemien rikosten käsittelyn nopeuttamiseen. Käsittelyajat lyhenivät Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkija Matti Marttusen tekemän seurantatutkimuksen mukaan huomattavasti. Käsittelyaika poliisissa vaihteli kokeilun aikana paikkakunnasta riippuen keskimäärin kuukaudesta kahteen kuukauteen. Syyttävävaiheen käsittelyaika oli kokeilun aikana keskimäärin hieman alle kolme viikkoa, joten käsittelyaika lyheni kokeilun myötä noin puoleen verrattuna vuoteen 1999. Tuomioistuinten käsittelyaika oli kokeilun aikana keskimäärin reilut kolme viikkoa. Kokeilun myötä myös tuomioistuinten käsittelyajat lyhenivät noin puoleen vuoteen 1999 verrattuna.</p> <p>Huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien tiiviimpi integroiminen oikeusprosessiin osoittautui vaikeaksi tehtäväksi. Hyviä kokemuksia saatiin kuitenkin myös tältä osin. Poliisin ja sosiaalityöntekijöiden tiivis yhteistyö koettiin toimivaksi järjestelmäksi. Myös perinteiset toimintarajat ylittävä yhteistyö sosiaalitoimen, poliisin, syyttäväviraston ja käräjäoikeuden välillä tehostui. Kokeilussa kerättiin myös kokeilupaikkakuntien viranomaisten ehdotuksia lainsäädännön kehittämiseksi.</p> <p>Työryhmä ehdottaa kokeilun jatkamista kokeilupaikkakunnilla siten, että kokeilun myötä syntyneet työtavat vakiinnutetaan tavanomaiseksi käytännöksi. Työryhmä ehdottaa kokeilussa kehitetyn toimintamallin ottamista käyttöön myös uusilla paikkakunnilla.</p>			
Avainsanat: (asiasanat) Rikosprosessi, prosessin nopeuttaminen, nuorisorikollisuus			
Muut tiedot			
Sarjan nimi ja numero Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2002:3		ISSN 1458-6452	ISBN 952-466-003-2
Kokonaissivumäärä 50	Kieli suomi	Hinta 10 €	Luottamuksellisuus julkinen
Jakaja Edita Prima Oy		Kustantaja Oikeusministeriö	

PRESENTATIONSBLAD

JUSTITIE MINISTERIET

Utgivningsdatum
29.1.2002

<p>Författare (uppgifter om organet: organets namn, ordförande, sekreterare)</p> <p>Den försnabbade behandlingen av brott som unga har begått. Arbetsgruppen för försöket: Ordförande ledande häradsåklagare Jorma Kalske från åklagarämbetet i Helsingfors härad, sekreterare lagstiftningsrådet Mari Aalto från justitieministeriet, utredningsmannen för försöket JD Sami Mahkonen från justitieministeriet</p>	<p>Typ av publikation Rapport</p>		
	<p>Uppdragsgivare Justitieministeriet</p>		
	<p>Datum då organet tillsattes 27.7.1999</p>		
<p>Publikation (även den finska titeln) Den försnabbade behandlingen av brott som unga har begått (Nuorten tekemien rikosten nopeutettu käsittely)</p>			
<p>Publikationens delar Arbetsgruppens förslag Rapport av utredningsmannen</p>			
<p>Referat</p> <p>Justitieministeriet beslöt 27.7.1999 att inleda ett försök där undersökningen av brott som unga har begått försnabbas, åklagar-, domstols- och verkställighetsprocessen försnabbas samt service- och stödsystemen kopplas närmare till rättsprocessen än nu. Arbetsgruppen som justitieministeriet tillsatte hade till uppgift att leda, planera och följa försöket. För det praktiska genomförandet av försöket svarade utredningsmannen.</p> <p>Försöket genomfördes 1.1.2000–31.12.2001 i Helsingfors, Tammerfors, Åbo, Vasa och Joensuu. I försöket satsade man framförallt på att försnabba behandlingen av brott som unga hade begått. Enligt uppföljningsundersökningen som gjordes av forskaren Matti Marttunen vid rättspolitiska forskningsinstitutet blev behandlingstiderna avsevärt kortare. Under försöket varierade behandlingstiden hos polisen beroende på orten i genomsnitt från en månad till två månader. Behandlingstiden under åklagarfasen var under försöket i genomsnitt lite under tre veckor, vilket innebär att behandlingstiden förkortades cirka med hälften jämfört med 1999. Behandlingstiden vid domstolen var under försöket i genomsnitt drygt tre veckor. Även vid domstolarna förkortades behandlingstiden cirka med hälften jämfört med 1999.</p> <p>Att koppla service-, vård- och stödsystemen närmare till rättsprocessen visade sig vara svårt. Trots detta kunde det erhållas goda erfarenheter. Ett nära samarbete mellan polisen och socialarbetarna upplevdes som ett fungerande system. Även samarbetet mellan socialväsendet, polisen, åklagarämbetet och tingsrätten blev effektivare. I försöket samlades också myndigheternas förslag till utvecklandet av lagstiftningen.</p> <p>Arbetsgruppen föreslår att försöket fortsätts på försöksorterna så att de nya arbetsmetoderna som skapades under försöket kommer att vara en normal praxis. Arbetsgruppen föreslår att verksamhetsmodellen som utvecklades under försöket införs också på nya orter.</p>			
<p>Nyckelord Straffprocess, försnabbande av processen, ungdomskriminalitet</p>			
<p>Övriga uppgifter (Oskari- och HARE-numren, andra referensnumren)</p>			
<p>Seriens namn och nummer Justitieministeriets arbetsgruppsbetänkanden 2002:3</p>		<p>ISSN 1458-6452</p>	<p>ISBN 952-466-003-2</p>
<p>Sidoantal 50</p>	<p>Språk finska</p>	<p>Pris 10 €</p>	<p>Sekretessgrad offentlig</p>
<p>Distribution Edita Prima Ab</p>		<p>Förlag Justitieministeriet</p>	

OSA 1

TYÖRYHMÄN EHDOTUS

OIKEUSMINISTERIÖ

1850/41 OM

Oikeusministeriölle

Oikeusministeriö päätti 27 päivänä heinäkuuta 1999 käynnistää kokeilun, jossa nopeutetaan nuorten tekemien rikosten tutkintaa, syyttämisen-, tuomioistuin- ja täytäntöönpanoprosessia sekä kytketään huolto- ja tukijärjestelmät nykyistä tiiviimmin oikeusprosessiin. Samalla oikeusministeriö asetti työryhmän, jonka tehtävänä oli johtaa, suunnitella ja seurata kokeilua. Työryhmä asetettiin 31.12.2001 saakka ja 11.12.2001 sen määräaikaa pidennettiin 31.3.2002 saakka.

Kokeilun johtoryhmänä toimineen työryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin valtionsyyttäjä Jorma Kalske Valtakunnansyyttäjänvirastosta, sittemmin Helsingin kihlakunnan syyttäjänvirastosta, ja jäseniksi ylikomisario Mikko Lampikoski sisä-asiaiministeriöstä, ylitarkastaja Eva Ojala sosiaali- ja terveysministeriöstä, lainsäädäntöneuvos Arto Sulonen opetusministeriöstä, lainsäädäntöneuvos Paula Puoskari oikeusministeriöstä, lainsäädäntöneuvos Ulla Mohell oikeusministeriöstä, apulaispoliisipäällikkö Ari Sarjanen Tampereen kihlakunnan poliisilaitoksesta, kärjätuomari Kalevi Julkunen Joensuun kärjäoikeudesta ja sosiaalipalvelupäällikkö Mirja Saarni Tampereen kaupungista. Työryhmän sihteeriksi määrättiin lainsäädäntösihteeriksi Mari Aalto oikeusministeriöstä. Sosiaali- ja terveysministeriön edustajaksi työryhmään nimitettiin 4.2.2000 lukien Ojalan tilalle ylitarkastaja Anne Hujala. Sulonen luopui työryhmän jäsenyydestä kesällä 2001 siirryttyään opetusministeriöstä muihin tehtäviin. Sarjasella ei ollut mahdollisuutta osallistua työryhmän kokouksiin.

Kokeiluun kutsuttiin erityinen selvitysmies, oikeustieteen tohtori Sami Mahkonen, jonka tehtävänä oli huolehtia kokeilun suunnittelusta paikallistasolla ja yhdessä kokeilupaikkakuntien viranomaisten kanssa kehittää menettelytapoja kokeilun tavoitteiden saavuttamiseksi, toteuttaa käytännössä työryhmän päätöksiä sekä raportoida työryhmälle kokeilun edistymisestä. Työryhmä toimi tiiviissä yhteistyössä selvitysmiehen kanssa.

Työryhmä kokoontui työnsä kuluessa 21 kertaa. Työryhmä tutustui Espoossa 1999 käynnistettyyn nuorten juttuja koskeneeseen pikaprosessikokeiluun ja Tampereella kokeilun käytännön toteuttamiseen sekä sosiaalitoimen nuoriin liittyviin projekteihin.

Oikeusministeriö päätti 6.10.1999 työryhmän esityksen perusteella, että kokeilu

järjestetään 1.1.2000 – 31.12.2001 Helsingissä, Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Joensuussa. Kokeilupaikkakuntien valintaan vaikuttivat monet seikat. Mukaan kokeiluun haluttiin sekä suuria että pieniä paikkakuntia. Kaikki kokeilupaikkakunnat kuuluvat nuorisorangaistuskokeiluun. Myös nuorisorikollisuuden paikkakuntakohtaiset erityispiirteet ja ennen kokeilua paikkakunnilla vallinneet erilaiset viranomaisyhteistyön mallit vaikuttivat kokeilupaikkakuntien valinnassa.

Helsingissä kokeiluun kuuluivat Pasilan poliisipiirin alueella tapahtuneet rikokset, joihin syyllistyvät 15–17-vuotiaat nuoret. Turussa ja Tampereella mukaan tulivat alle 15-vuotiaina ja 15–17-vuotiaina rikoslakirikoksen tehneet nuoret. Vaasassa ja Joensuussa kohderyhminä olivat alle 15-vuotiaina ja 15–17-vuotiaina rikokseen syyllistyneet nuoret sekä 18–20-vuotiaista nuorista ensikertalaiset.

Kokeilulla toteutettiin Lipposen II hallituksen ohjelmaan kirjattua tavoitetta nopeuttaa nuorten rikosten käsittelyä. Kokeilulle asetettiin neljä päätavoitetta:

- 1) nuorten rikosten oikeuskäsittelyn kaikkien vaiheiden nopeuttaminen (nopeutustavoite),
- 2) huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien kytkeminen entistä tiiviimmin prosessiin ja nuorten seuraamusjärjestelmään (integroititavoite),
- 3) paikallisten viranomaisten yhteistyön tehostaminen (yhteistyötavoite) ja
- 4) aloitteiden tekeminen seuraamusjärjestelmän kehittämiseksi (kehittämistavoite).

Kokeilussa panostettiin ennen kaikkea prosessin nopeuttamiseen, miltä osin kokeilun tuloksia voidaan pitää erittäin hyvinä. Kokeiluun liitettiin tältä osin seuranta, jonka on tehnyt Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkija Matti Marttunen. Tutkimuksessa ilmeni, että käsittelyajat lyhenivät, mutta paikkakuntakohtaiset erot olivat hyvin suuria. Tässä esitettävissä tiedoissa on mukana vuoden 2001 loppuun mennessä kertynyt aineisto.

Käsittelyaika poliisissa vaihteli kokeilun aikana paikkakunnasta riippuen keskimäärin kuukaudesta kahteen kuukauteen. *Syyttävävaiheen käsittelyaika* oli kokeilun aikana keskimäärin hieman alle kolme viikkoa, joten käsittelyaika lyheni kokeilun myötä noin puoleen verrattuna vuoteen 1999. *Tuomioistuinten käsittelyaika* oli kokeilun aikana keskimäärin reilut kolme viikkoa. Kokeilun myötä myös tuomioistuinten käsittelyajat lyhenivät noin puoleen vuoteen 1999 verrattuna.

Kokonaiskäsittelyajat (rikoksen ilmi tulosta pääkäsittelyyn) lyhenivät kokeilun aikana kaikilla paikkakunnilla. Helsingissä kokonaiskäsittelyaika oli kokeilun aikana keskimäärin 172 vuorokautta, Joensuussa 55 vuorokautta, Tampereella 88 vuorokautta, Turussa 103 vuorokautta ja Vaasassa 74 vuorokautta. Helsingissä ja Joensuussa kokonaiskäsittelyaika lähes puolittui verrattuna vuoteen 1999. Turusta ja Vaasasta ei käsittelyajasta poliisin osalta ole vertailutietoja vuodelta 1999, mutta syyttäjien ja tuomioistuimen käsittelyaikojen huomattava lyhentyminen viittaa siihen, että kokonaiskäsittelyaika olisi puolittunut. Tampereella muutos on käytössä olevien tietojen perusteella varsin vähäinen, mutta jo vuoden 1999 lähtökohta oli hyvä.

Kokeilun tavoitteista huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien tiiviimpi integroiminen oikeusprosessiin osoittautui vaikeaksi ja osin myös lisäresursseja vaativaksi toiminnaksi. Tältäkin osin saatiin kuitenkin myös tuloksia. Esimerkiksi Joensuussa saavutettiin hyviä kokemuksia perustamalla niin sanottu Nuorten tiimi Joensuun poliisilaitokselle. Nuorten tiimiin kuuluu nimetyn poliisin lisäksi kaksi sosiaalitoimen nuorisohuollon työntekijää, joten sosiaalitoimi pystyy käynnistämään rikoksesta epäiltyyn nuoreen kohdistuvat toimenpiteet samanaikaisesti kuin esitutkinta aloitetaan. Poliisi ja sosiaalitoimi tekevät vastaavanlaista yhteistyötä myös muilla paikkakunnilla.

Kokeilun myötä viranomaisten välinen yhteistyö parani. Kokeilun ansioksi on luettavissa se, että perinteiset toimintarajat ylittävä yhteistyö tehostui sosiaalitoimen, poliisin, syyttäjävirston ja käräjäoikeuden välillä käytännössä. Keskeistä yhteistyön laajentumisessa oli se, että eri toimijatahot oppivat paremmin tuntemaan ja ymmärtämään toistensa työtä sekä tiedostivat toisten tahojen toimivan viivyttämättä. Tämä motivoi jokaista toimijatahoa miettimään omia työtapojaan ja tehostamaan niitä.

Kokeilussa kerättiin myös kokeilupaikkakuntien toimijatahojen ehdotuksia lainsäädännön kehittämiseksi. Tärkeimmät ehdotukset liittyvät prosessin nopeuttamiseen, nuorten oikeusedustuksen ja henkilötutkinnan kehittämiseen sekä nuorisorangeistuksen täytäntöönpanoon. Kokeilupaikkakuntien toimijatahojen ehdotuksia käsitellään tarkemmin selvitysmies Mahkosen raportissa ja erillisessä koosteessa. Työryhmä on saattanut kokoamansa ehdotukset syksyllä 2001 asetetun nuorisorikostoimikunnan tietoon, jotta se voi työssään harkita niiden toteuttamiskelpoisuutta.

Siitä, miten kokeilu on vaikuttanut nuorisorikollisuuden kehitykseen kokeilupaikkakunnilla, on liian aikaista vetää johtopäätöksiä. Vaikka tällainen arviointitutkimus on varsin vaikea toteuttaa, sellainen on työryhmän käsityksen mukaan kuitenkin syytä käynnistää lähitulevaisuudessa.

Yhteenvetona työryhmä toteaa, että kokeilulle asetetut tavoitteet ovat toteutuneet erittäin hyvin. Kokeilu on ollut hyödyllinen ja se on otettu myönteisesti vastaan kokeilupaikkakunnilla. Työryhmän käsityksen mukaan tämä on perustunut paljolti kokeilun organisointitapaan, jossa selvitysmiehen työpanoksella on ollut ratkaiseva merkitys. Kokeilu ei ole aiheuttanut lisäkustannuksia kokeilupaikkakunnilla.

Työryhmän käsityksen mukaan kokeilun jatkaminen nykyisillä kokeilupaikkakunnilla olisi hyödyllistä. Jos kokeilu lopetetaan, innostus kokeilupaikkakunnilla saattaa vähentyä ja kokeilulla saadut hyvät tulokset ajan myötä kadota. Kokeilun myötä syntyneet työtavat tulisi vakiinnuttaa tavanomaiseksi käytännöksi.

Tutkija Matti Marttusen työryhmälle keräämän tilastollisen aineiston mukaan Suomessa on paikkakuntia, joilla nuorisorikollisuutta on ikäryhmään suhteutettuna erityisen paljon tai nuorisorikollisuudessa on havaittavissa kasautumista. Joillakin paikkakunnilla rikosprosessissa on lisäksi selvästi

viiveitä sekä syyttäjän että tuomioistuimen toiminnassa. Työryhmä katsoo, että kokeilua olisi syytä laajentaa joillekin tällaisista kaupungeista, joita ovat esimerkiksi Oulu, Kokkola, Lahti, Rovaniemi, Espoo ja Rauma. Helsingissä kokeilua voitaisiin laajentaa myös muiden poliisipiirien kuin Pasilan poliisipiirin alueelle.

Näillä perusteilla työryhmä ehdottaa, että kokeilua nykyisillä paikkakunnilla jatketaan 31.12.2002 saakka ja sitä laajennetaan ottamalla kokeiluun mukaan uusia paikkakuntia.

Kokeilun jatkamisen ja laajentamisen onnistumiseksi on välttämätöntä, että kokeilupaikkakuntiin on suora koordinoituyhteys ja että kokeilun aloittamista seurataan tiiviisti. Tämän vuoksi työryhmä ehdottaa, että selvitysmies jatkaisi 31.12.2002 saakka oikeusministeriön kanssa erikseen tarkemmin sovittavalla tavalla. Työryhmä ehdottaa lisäksi, että sen toimiaikaa kokeilun ohjaavana työryhmänä jatkettaisiin vastaavan pituiseksi ajaksi.

Saatuana työnsä valmiiksi työryhmä luovuttaa ehdotuksensa ja selvitysmiehen raportin kunnioittavasti oikeusministeriölle.

Helsingissä 29 päivänä tammikuuta 2002

Jorma Kalske

Anne Hujala

Kalevi Julkunen

Mikko Lampikoski

Ulla Mohell

Paula Puoskari

Mirja Saarni

Mari Aalto

OSA 2

SELVITYSMIEHEN RAPORTTI

SAATTEEKSI	3
YLEISTÄ	5
Kokeilupaikkakuntien valinta	5
Varhainen ja nopea puuttuminen	7
Moniammatillinen yhteistyö	9
NOPEUS	11
Lähtökohdat	11
Ideaalitila	13
Juttujen läpivirtaus	15
Vaikutukset	17
YHTEISTYÖ	19
Organisointi	19
Toteutuminen	21
Tekijäpainotteisuus ja tekokeskeisyys	23
Tietopohja	24
KONTROLLI JA TUKI	25
Rikoksen uusijat	25
Asiakastyö	27
Palveluohjaus	28
LAINVALMISTELUALOITTEET	29
Prosessien nopeuttaminen	29
Oikeusedustus	31
Henkilötutkinta	32
Nuorisorangaistus	33
AIKAANSAANNOKSET	35

SAATTEEKSI

Valtioneuvosto teki maaliskuussa 1999 periaatepäätöksen kansalliseksi rikksentorjuntaohjelmaksi (*Turvallisuustalkoot; oikeusministeriön yleisen osaston julkaisuja 2/1999*). Syrjäytymisvaarassa olevien lasten osalta huomio kohdistettiin varhaiseen ja nopeaan puuttumiseen sekä moniammatilliseen yhteistyöhön. Samoja näkökohtia sisällytettiin Lipposen II hallituksen ohjelmaan (15.4.1999). Siinä sitouduttiin kehittämishankkeisiin: ”Nuorten henkilöiden tekemien rikosten sovittelua, tutkimista, tuomioistuinkäsittelyä ja nuorisolle soveltuvien seuraamusten täytäntöönpanoa nopeutetaan. Nuorten vaihtoehtoisten seuraamusten kehittämistä jatketaan. Osana lastensuojelullisia toimenpiteitä alle 15-vuotiaiden rikoksen tehneiden lasten ja nuorten osalta kehitetään sovittelujärjestelmiä.”

Oikeusministeriössä lähdettiin keväällä 1999 konkretisoimaan turvallisuustalkoiden yhteydessä ja hallitusohjelmassa todettua. Heinäkuussa päädyttiin siihen, että 1.1.2000 alkaen käynnistetään kaksivuotinen hanke. Se päätettiin toteuttaa joillakin nuorisorangaistuksen kokeilusta annetun lain (1058/96) soveltamispaikkakunnilla.

Kokeilun johtoryhmä asetettiin 27.7.1999. Puheenjohtajaksi kutsuttiin valtiosyyttäjä (myöhempi Helsingin johtava kihlakunnansyyttäjä) *Jorma Kalske*. Jäseniksi nimettiin ylikomisario *Mikko Lampikoski* (sisäasiainministeriö), ylitarkastaja *Eva Ojala* (sosiaali- ja terveysministeriö), lainsäädäntöneuvos *Arto Sulonen* (opetusministeriö), lainsäädäntöneuvos *Paula Puoskari* (oikeusministeriö), ylitarkastaja, myöhempi lainsäädäntöneuvos *Ulla Mohell* (oikeusministeriö) ja apulaispoliisipäällikkö *Ari Sarjanen* (Tampereen kihlakunnan poliisilaitos). Sihteeriksi nimettiin lainsäädäntösihteeriksi *Mari Aalto* (oikeusministeriö). *Eva Ojala* toimi jäsenenä 31.12.1999 saakka; hänen tilalleen tuli 1.1.2000 ylitarkastaja *Anne Hujala* sosiaali- ja terveysministeriöstä. Lisäksi jäseniksi tulivat käräjätuomari *Kalevi Julkunen* (Joensuu) ja sosiaalipalvelupäällikkö *Mirja Saarni* (Tampere).

Toimeksiannon mukaan Kalskeen ”-- työryhmä johtaa, suunnittelee ja seuraa kokeilua. Työryhmä tekee oikeusministeriölle ehdotuksen siitä, millä paikkakunnilla kokeilu järjestetään,

mitä asioita kokeiluun sisällytetään, minkä ikäisiin nuoriin ja minkä laatuisiin rikosasioihin kokeilu kohdistetaan sekä miten kokeilun seuranta järjestetään”.

Nuorten tekemiin tai heidän tekemikseen epäiltyihin rikoslakirikoksiin kohdistunut hanke päätettiin toteuttaa viidellä paikkakunnalla suunnaten toimenpiteet kolmeen eri ikäryhmään. Helsingissä ne kohdistettiin Pasilan poliisipiirin alueella 1.1.2000 – 31.12.2001 tapahtuneisiin rikoksiin, joihin syyllistyvät 15–17-vuotiaat nuoret. Turussa ja Tampereella mukaan tulivat kaikki alle 15-vuotiaina ja 15–17-vuotiaina rikoslakirikoksen tehneet nuoret. Vaasassa ja Joensuussa kohderyhminä olivat kaikki alle 15-vuotiaina ja kaikki 15–17-vuotiaina rikokseen syyllistyneet nuoret sekä 18–20-vuotiaista nuorista ensikertalaiset.

Kokeiluun kutsuttiin erityinen selvitysmies eli allekirjoittanut. Tehtävänäni on ollut toteuttaa käytännössä Kalskeen johtoryhmän päätöksiä, raportoida niiden toteutumisesta ja ennen kaikkea motivoida alueellisiin työryhmiin kuuluneita toimijoita. Johtoryhmä päätti syksyllä 2001, että on aiheellista laatia pelkistetty selonteko kokeilun taustasta, tarkoituksesta ja toteutumisesta. Tämä raportti muodostaa tuon selonteon.

Kevään 2002 aikana valmistuu oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen seurantatutkimus. Tutkija *Matti Marttusen* tekemä tilastopainotteinen ja samalla erityisesti oikeusprosessien nopeuteen keskittyvä tutkimus on sivumääräisesti huomattavasti tätä esitystä laajempi julkaisu. Toisin kuin esillä oleva raportti, se täyttää tieteelliselle tarkastelulle asetettavat kriteerit.

Helsingissä 31. joulukuuta 2001

Sami Mahkonen
selvitysmies

YLEISTÄ

Kokeilulle asetettiin neljä päätavoitetta: (1) oikeuskäsittelyn kaikkien vaiheiden nopeuttaminen, (2) huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien kytkeminen entistä tiiviimmin oikeudellisesti säänneltyyn prosessiin ja ennen kaikkea legalisoituun seuraamusjärjestelmään, (3) paikallisten toimijoiden yhteistyön tehostaminen ja yhteistyön tiellä olevien esteiden poistaminen sekä (4) aloitteiden tekeminen lainsäädännön uudistamista silmällä pitäen.

Vaikka Kalskeen johtoryhmän toimeksianto ja sen taustamuistiossa (6.5.1999) täsmennetyt tavoitteet olivat verraten yksiselitteisiä, kokeilun suunnittelu vei lähemmäs puoli vuotta. Sinä aikana huomio kohdistui voimassa olevan lain ohella ensi alkuun *kokeilupaikkakuntien valintaan* ja sittemmin *varhaiseen ja nopeaan puuttumiseen* sekä *moniammatilliseen yhteistyöhön*.

Kokeilupaikkakuntien valinta

Lähtökohtana oli, että kokeilupaikkakuntia olisivat ainakin Helsinki ja Turku sekä Tampere samoin kuin se, että Espoo ei ilmeisesti tulisi lukuun. Poissuljenta perusteltiin sillä, että Espoossa oli käynnissä oma nopeuttamiskokeilunsa. Vantaan osalta taas karsinta perustui osin yhdenvertaiseen kohteluun Espoon kanssa ja osin siihen, että Helsinki tuli joka tapauksessa kokeiluun mukaan. Pääkaupunkiseudun edustus oli näin menetellen varmistettu. Helsingissä päädyttiin ikärajan lisäksi alueelliseen rajaukseen. Kokeiluun mukaan otettavien on tullut syyllistyä lainvastaisiin tekoihin *poliisin Pasilan piirin alueella*.

Elokuussa 1999 tehtiin vertaileva selvitys kaikista nuorisorangaistuksen kokeilupaikkakunnista. Aikaa selvityksen tekemiseen oli rajallisesti. Sitä oli kuitenkin riittävästi siihen päättämiseen, että kokeilu olisi aiheellista toteuttaa viidellä paikkakunnalla.

Niitä olisivat Helsinki, Turku ja Tampere sekä Vaasa ja Joensuu. Puheenjohtaja Kalske perusteli (7.9.1999/ 1850/41/99OM) johtoryhmän kantaa seuraavasti:

”Työryhmä on yksimielisesti päätenyt ehdottamaan, että kokeilu toteutetaan sekä Helsingissä, Turussa ja Tampereella että Vaasassa ja Joensuussa. Yleiset alueelliseen ja sosiaaliseen edustavuuteen liittyvät tekijät edellyttävät, että kokeilupaikkakuntina ovat ainakin Helsinki, Turku ja Tampere. Työryhmän käsityksen mukaan on olemassa painavia erityisyyttä, jotka vaativat kokeilun toteuttamista myös Vaasassa ja Joensuussa. Vaasan ja Joensuun ottamista mukaan kokeiluun puoltavat alueellisten ja aluepoliittisten ulottuvuuksien lisäksi lähinnä seuraavat seikat. Mikäli kokeilu rajattaisiin koskemaan vain suurimpia kaupunkeja, pienempien kaupunkien erityisnäkökohdat jäisivät huomiotta. Joensuun osalta merkittävinä erityistekijöinä voidaan mainita muun muassa pahoinpitelyjen yleisyys muihin kuntiin verrattuna samoin kuin rasismiin liittyvät erityiskysymykset. Vaasan osalta painavina erityistekijöinä mainittakoon muun muassa korkea motivaatiotaso kokeilun järjestämiseen niin sosiaalitoimessa, terveydenhuollossa, kriminaalihuoltotyössä, syyttäjälaitoksen piirissä kuin myös käräjäoikeudessa. Vaikka Joensuu ja Vaasa ovat kooltaan toistensa kaltaisia, niiden välillä on alueellisia, kulttuurisia ja sosiaalisia eroja. Siksi on syytä ottaa kokeiluun kumpikin paikkakunta, ei ainoastaan toista.”

Syksyllä 1999 perustettiin työryhmät kullekin kokeilupaikkakunnille. Niihin kutsuttiin yhtäältä poliisi-, syyttäjä- ja oikeustoimen sekä toisaalta sosiaalitoimen ja sovittelun sekä kriminaalihuollon edustus. Oikeusministerin tekemän päätöksen mukaan työryhmät muodostuvat seuraavasti.

Helsinki

Jaana Leino, **KHY:n Helsingin aluetoimiston apulaisjohtaja**

Tapio Huttunen, järjestyspoliisin päällikkö

Tom Ifström, kihlakunnansyyttäjä

Tarja Juvonen, sosiaalityöntekijä

Harri Mäkelä, käräjätuomari

Olli Salin, sosiaalipäivystyksen toimistopäällikkö

Turku

Pekka Haajanto, KHY:n Turun aluetoimiston johtaja

Carita Lindfors, kihlakunnansyyttäjä

Päivi Mäkinen, johtava sosiaalityöntekijä

Matti Nyström, apulaispoliisipäällikkö

Eero Pulli, erityissosiaalityöntekijä

Tuomo Seppänen, käräjätuomari

Tampere

Esa Aho, kihlakunnansyyttäjä

Eeva-Leena Jaakkola, ma. KHY:n Tampereen aluetoimiston johtaja

Kalevi Juntunen, johtava sosiaalityöntekijä

Erkki Rantala, rikosylikomisario

Mirja Saarni, sosiaalipalvelupäällikkö

Kimmo Valkiala, käräjätuomari

Vaasa

Vevve Ahlskog, sosiaalityöntekijä

Raija Eriksson – Vuori, johtava kihlakunnansyyttäjä

Kauko Harjula, komisario

Hilkka Sundqvist, sosiaaliviraston osastosihteeri

Börje Särs, KHY:n Vaasan aluetoimiston apulaisjohtaja

Heikki Turtonen, käräjätuomari

Joensuu

Erkki Asikainen, peruspalvelujohtaja

Jouni Erola, jengityöntekijä

Kalevi Julkunen, käräjätuomari

Kai Markkula, poliisipäällikkö

Juha Pitkänen, ma. KHY:n Joensuun aluetoimiston johtaja

Matti Tolvanen, johtava kihlakunnansyyttäjä

Yllä mainittujen henkilöiden lisäksi tai ohella suunnittelussa ja sittemmin toiminnassa onkin ollut mukana lukuisia asiantuntijoita. Muiden nyt nimeltä mainitsematta jäävien henkilöiden panosta mitenkään unohtamatta on todettava, että varsinkin komisario *Vesa Lilja* (Helsinki) ja apulaispoliisipäällikkö *Risto Äijälä* (Tampere), johtava sosiaalityöntekijä *Arja Pesola* (Turku) sekä sosiaalityöntekijä *Taavi Tirkkonen* (Turku) osallistuivat aktiivisesti alueelliseen työhön.

Kaikilla kokeilupaiikkakunnilla on niin suunnittelu- kuin sittemmin toteuttamisvaiheessa pidetty kokouksia joka toinen kuukausi. Näin ollen jokainen alueellinen työryhmä on selvitysmiehen läsnäollessa vuosina 1999-2001 kokoontunut lähemmäs kaksikymmentä kertaa. Otettaessa vielä huomioon kaikki Kalskeen johtoryhmän kokoukset voidaan päätyä siihen, että yhteensä eri puolella Suomea on kaikkiaan pidetty noin sata eri kokousta. Se kertoo asiaan panostamisesta.

Varhainen ja nopea puuttuminen

Puheena olevassa kokeilussa keskeistä on ollut vauhdittaa prosessia. Mikään vaihtoehtoisista nopeuttamistavoista ei toteudu ilman yhteistyötä. Varhainen puuttuminen, nopea puuttuminen ja moniammatillinen yhteistyö liittyvät kaikki läheisesti toisiinsa:

Asosiaalisen käyttäytymisen ensioireet alkavat näkyä lapsen ollessa noin 10-vuotias tai tätä aiemminkin. Mikäli tapahtumien annetaan edetä omaa rataansa vaikka ennusteet asosiaalisen käyttäytymisen osalta ovat tavalla tai toisella nähtävissä, seurauksena on yleensä norminvastaisten tekojen vakavuusasteen kasvaminen. Näpistyksen voi johtaa koulupinnaamiseen, sen jälkeen jengiytymiseen ja päihteidenkäyttöön ja sittemmin huumeikierteisiin sekä alati voimistuviin lainvastaisuuksiin.

Eri tutkimuksissa on pantu merkille ongelmien toisiinsa kietoutuminen: saman nuoren kohdalla on yhtäaikaaisesti havaittavissa rikoslakirikoksiin syyllistymistä ja humalahakuista käyttäytymistä ja aineiden sekakäyttöä ja itsemurhahakuisuutta ja muita mielenterveyden häiriöitä ja koulupudokkuutta sekä yleistä syrjäytymistä.

”Varhaisella” ja ”nopealla” puuttumisella voidaan tarkoittaa kehityskaarta ajatellen eri asioita. Varhainen puuttuminen osuu lapsuusvaiheeseen. Se kohdistuu etupäässä niihin lapsiin, jotka eivät vielä ole rikosoikeudellisesti vastuunalaisia. He ovat rikoslakirikoksiin syyllistyessään olleet alle 15-vuotiaita. Toimenpiteinä tulevat kysymykseen avohuollon tukitoimet, lastensuojelulliset väliintulot ja sovittelu.

Mikäli nuori on teoistaan rikosoikeudellisessa vastuussa ja jos keinona on ilmitulleen teon sekä siihen reagoinnin välisen ajan viipeiden poistamisesta, kysymys on nopeasta puuttumisesta. Puuttuminen nuoren elämään voi tapahtua monella eri tavoin, kuten rikosoikeudellisin ja sosiaali- sekä terveydenhuollollisin keinoin. Asia tämä puoli nousi keskusteluissa esiin 1980-luvulla. Tuolloin alettiin aiempaa voimallisemmin vaatia oikeusprosessien nopeuttamista siten, että valvonta ja tuki tulisivat lomittaa toisiinsa.

Oikeusprosessien nopeuttamisella oli jo 1970-1980-luvuilla eräänlainen sosiaalinen tilaus. Kun se ajan myötä voimistui entisestäänkin, sen lunastamista alettiin 1990-luvun lopulla pitää tärkeänä. Kuten edellä todettiin, erääksi taitekohdaksi muodostui maaliskuu 1999, jolloin valtioneuvosto teki periaatepäätöksen kansalliseksi rikosentorjuntaohjelmaksi. Siinä edellytettiin oikeusprosessien nopeuttamista. Näin tapahtuikin, ja pääpaino on ollut tilanteissa,

joissa nuoret ovat syyllistyneet rikoslakirikoksiin 15-17-vuotiaana. Vähemmälle huomiolle ovat jääneet alle 15-vuotiaana rikoksiin syyllistyneiden teot, koska syyntakeisuusikärajan vuoksi juttuja ei ole voitu viedä käräjäoikeuksiin.

Moniammatillinen yhteistyö

Moniammatillisen yhteistyön taustatekijät palautuvat moniongelmaisuuuteen, yksittäisen henkilön tilanne- ja kehityskriiseihin, asiakaslähtöisyyteen sekä palvelu- ja kontrollijärjestelmien eriytyneisyyteen. Yleensä tilanne- ja kehityskriisit kietoutuvat samanaikaisesti yksilöllisiin, sosiaalisiin ja terveydellisiin häiriötekijöihin. Ne voivat liittyä mielenterveydellisiin ongelmiin, toimeentulon vajeisiin, asosiaalisuuteen sekä somaattisiin ja fyysiseen sairauksiin, ja ne ilmenevät erilaisten oireiden kautta. Ne ovat usein monen erilaisen ja eritasoisen tekijän summaa, vaikka tätä ei suoraan mistään ole pääteltävissä. Sama koskee syy-seuraus- suhteita. Yksittäinen teko voi olla jostain seurausta, mutta myös päinvastoin: teko johtaa johonkin.

Erilaiset palvelu-, tuki ja kontrollijärjestelmät eivät välttämättä perustu yllä luonnehdittuihin lähtökohtiin. Tämä johtuu osin sikäli historiallisista syistä, että aikoinaan järjestelmät on luotu erikseen ja toisistaan irrallisiksi. Viranomaisnäkökulma yhdessä sektoroitumisen ja ammatillisen erityisosaamisen voimistumisen myötä on ikään kuin peittänyt alleen asiakkaan tai potilaan.

Nykyisin tätä pidetään korjausta vaativana epäkohtana, jolloin moniammatillinen yhteistyö nousee etualalle. Siihen turvaudutaan silloin, kun verraten suuren mittasuhteen ongelmat eivät ole hälvennettävissä yhden toimijatahon käytettävissä olevin sisäisin keinoin. ”Yhteistyö” on täten päivän sana silloin, kun samanaikaisesti puhutaan ”moniongelmaisista”. He voivat olla lapsia ja nuoria tai keski-ikäisiä taikka vanhoja henkilöitä.

Yhteistyöhön asennoidutaan yleensä perin varauksettomasti; sitä pidetään pelkästään myönteisenä toimintamallina. Vastaavasti on tapana arvostella niitä, jotka ovat niin sanotusti yhteistyökyvyttömiä tai –haluttomia. Kritiikki on voittopuolisesti *institutionaalista*, ei niinkään yksittäisiin julkista valtaa käyttäviin henkilöihin tai muihin toimijoihin kohdistuvaa.

Kokeilun yhteydessä panostettiin yhteistyön keinoin ennen kaikkea nopeuttamiseen. Periaatteessa nopeuttaminen on toteutettavissa kolmella eri päätävällä. Kysymys on prosessin jokaisen vaiheen (esitutkinnan, sovittelun, syyteharkinnan, tuomioistuinkäsittelyn, seuraamuksen täytäntöönpanon) nopeuttamisesta kunkin viranomaistahon omassa piirissä. Nopeuttaminen toteutuu myös siirtymällä mahdollisimman pikaisesti prosessin edellisestä vaiheesta seuraavaan. Turhina pidettävistä viipeistä päästään eroon silloin, kun eri viranomaiset toimivat samanaikaisesti sen sijaan, että edetään vaihe vaiheelta.

Nopeuttamiseen tietyn instanssin sisällä panostettiin etupäässä vain tiedottamalla kokeilusta ja edellyttämällä toimijoilta sitä, että turhina pidettävistä viipeistä on päästävä eroon. Varsinkin poliisin piirissä asiaan paneuduttiin tehokkaasti. Se ei johdu yksin organisatorisista seikoista ja niihin liittyvistä toimintatraditioista, vaan ennen kaikkea poliisin luottamuksesta nopeuden ja yhteistyön vaikutuksista nuoriin itseensä.

Siirtyminen vaiheesta toiseen. Tätä vaihtoehtoa on 1990-luvun puolivälissä pyritty vauhdittamaan lainsäädännöllisin keinoin sikäli, että ROL 5:13.1:ssä säädetään syyttäjänviraston ja käräjäoikeuden yhteistyövelvoitteesta: ”Jos alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireille tulosta.” Asian tähän puoleen panostettiin syyttäjänvirastojen ja käräjäoikeuksien edustajien yhteistyöpalavereissa. Toiminnan tehostamiseen ei poliisin ja sosiaalitoimen välillä ollut sikäli, että Tampereella, Turussa ja Joensuussa yhteistyö on ollut jo ennen kokeilua vallalla. Seurantalomakkeista saadut tiedot osoittivat, että kaikkein huonoimmin siirtyminen vaiheesta toiseen tapahtui Helsingissä: Vaikka poliisit saattoivat jutut ripeästi syyttäjänvirastoon, sinne ne myös vuonna 2000 jäivät. Asian tähän puoleen jouduttiin kokeilun yhteydessä panostamaan kerta toisensa jälkeen. Tulokset olivat alkuun verraten huonoja.

Samanaikainen toiminta. Rikosprosessissa asioilla on oma logiikkansa ja etenemisjärjestyksensä. Sitä ei voi muuttaa. Sen sijaan voidaan muuttaa niiden toimintojen paikkaa, jotka ovat toteutettavissa toisistaan periaatteessa irrallisina. Tämä koskee erityisesti sosiaali- ja terveystalouden kytkemistä osaksi poliisi – syyttäjä – käräjäoikeus-yhteistyökettua. Ei ole estettä toimia eri osa-alueilla mahdollisimman simultaanisesti sen sijaan että toiminta tapahtuu sukessiivisesti.

NOPEUS

Rikosoikeudellisesta vastuuikärajasta johtuen nuorten tekemien rikosten käsittelyn nopeuttaminen on voinut kohdistua tekohetkellä 15 vuotta täyttäneisiin. Kysymys ei täten ole ollut varhaisesta puuttumisesta, vaan nopeaan puuttumiseen ja sen osalta taasen kolmeen olettamaan tai lähtökohtaan: prosessien hitaus on pahasta ja nopeus vastaavasti tärkeää, juttujen läpivirtaus on 1990-luvulla ollut liian verikkaista ja tarkoituksena on ollut nopeutta esitutkintaa, syyteharkintaa, oikeuskäsittelyä ja rangaistuksen täytäntöönpanoa.

Lähtökohdat

Kokeilua suunniteltaessa ja toteutettaessa ei ollut tiedossa, onko olemassa tutkimuksellista näyttöä nopeuden vaikutuksista nuoriin. On vain lähdetty nopeuden positiivista ja turhien odotteluvaiheiden negatiivisista seuraamuksista. Toimijat olivat sitä mieltä, että nopeudella ei ole yleisestävää merkitystä, vaan erityisestävä vaikutus yksittäiseen nuoreen. Yksittäinen nuori on taasen eri asemassa aina sen mukaan, onko hän ensikertalainen vai rikoksen uusija kuin myös siltä osin, minkälaiseen rikokseen hän on syyllistynyt. Jos hänen epäillään tai todistetaan syyllistyneen törkeään henkeen tai terveyteen kohdistuneeseen rikokseen, hän tavallisimmin menettää vapautensa. Koska tämäntyyppiset rikokset ovat harvinaisia ja koska jutun käsittely tapahtuu joka tapauksessa nopeutetussa järjestyksessä, puheena olevaan näkökohtaan ei juuri kajottu.

Päähuomio kohdistui ensikertalaisiin ja samalla siten, että pidettiin silmällä uusimisriskiä. Mikäli ilmitulleen teon ja siihen reagoinnin välinen aika on pitkä, uusimisalttius on vaarana. Ensikertalaisten osalta nopeutta pidettiin eräänlaisena arvona sinänsä. Nopeus on keino pysäyttää nuori ja estää ennalta uusiin rikoksiin syyllistyminen.

Toimijoiden yhteinen kokemus oli se, että marginaalisia tilanteita lukuun ottamatta ensikertalaiset syyllistyvät verraten lieviin omaisuusrikoksiin, lähinnä näpistyksiin, ilkeivallan

tekoihin tai muihin vastaavanlaisiin. Niiden osalta kysymykseen tulee sellaisia seuraamuksia, joiden osalta pääpaino on muualla kuin rangaistuksen toimeenpanossa. Tästä syystä nopeaa reagointia silmällä pidettäessä keskityttiin siihen läpivirtausaikaan, joka menee ilmitulleen teosta joko jutun pääkäsittelyyn tai ajallisesti sitä aiempiin vaiheisiin, kuten ilmitulosta syyttämättäjättämispäätökseen.

Toisin sanoen ensikertalaisten osalta vähemmälle huomiolle jäi läpivirtausaika lainvoimaiseksi tulleen tuomion vapauttamisesta rangaistuksen toimeenpanoon. Jos esitutkinta ja sittemmin syyteharkinta hoidetaan ilman turhana pidettäviä odotusaikoja ja mikäli syyttäjä ei päädy toimenpiteistä luopumiseen, vaan vie jutun oikeuskäsittelyyn nopeasti, tämän katsottiin vaikuttavan positiivisesti nuoren myöhempään, rikoksettomaan, käyttäytymiseen. Tällöin nopeus on arvo sinänsä, ajateltiin. Sen tausta on taasen nuoren syy-seuraussuhteiden tajun vajeissa. Mitä pidempi on ilmitulleen teon ja siihen reagoinnin välinen aika, sitä heikommin nuori mieltää rajojen asettamisen perusteltavuuden ja oikeutuksen.

Hahmoteltu käsitys nopeuden ja nopeuttamisen merkityksestä muotoutui vuoden 2000 alkupuolella. Alueellisissa työryhmissä käytiin tuolloin mielipiteiden vaihtoa siitä, onko nopeus ymmärrettävissä tavoitteeksi sinänsä vai strategiaksi tai keinoksi johonkin. Lopputulos oli se, että se oli samanaikaisesti kumpaakin varsinkin ensikertalaisten kohdalla.

Edellistä huomattavasti vaikeammin hallittavaksi kysymykseksi nousi se, millainen merkitys nopeudella on uusijoihin nähden. Tällöin keskeiskysymykseksi nousi uusimisen luonne ja frekvenssi. Karkeasti ottaen toimijat pitivät silmällä kahdentyypisiä uusijoita, joko muutaman kerran uusijoita tai "ammattimaisia" nuoria rikoksentekejiä. Jälkimmäisten osalta nopeuttamistavoitetta pidettiin epärealistisena. Onpa juttujen käsittelyiden kokonaiskesto ilmitulosta rangaistuksen toimeenpanoon lyhyt tai pitkä tai joudutetaanko erikseen kutakin vaihetta, perusasetelma on sama ja pysyy samana: asiakkuus on jatkuvaa. Silloin nopeus ja nopeuttaminenkaan ei välttämättä ole jotain sellaista, mitä tulee tavoitella. Se ei ole päämäärä sinänsä eikä liioin strategia nuoren pysäyttämiseksi.

Varsinkin poliisit toivat esiin ne pulmat, jotka liittyvät ei-ammattimaisten, mutta kylläkin toistuvasti rikoksiin syyllistyneiden nuorten elämään. Heidät tuomitaan tavallisimmin ehdollisiin rangaistuksiin. Ongelma on siinä, että jos ehdolliset rangaistukset seuraavat verraten pian toinen toisiaan, nuorelle muodostuu kuva säännönmukaisuuksista eli

vääränlainen turvallisuuden tunne siitä, että “minulle ette voi mitään”. Tässä katsannossa pelkkä nopeus ei voi olla riittävä keino nuoren tulevaisuuteen vaikuttamiseksi. Nopeuden lisäksi on oltava käytössä muita strategioita.

Ideaalitila

Millään paikkakunnalla ei tarkkaan ottaen tiedetty, kuinka kauan juttujen läpivirtaus tosiasiallisesti vei ennen kokeilun aloittamista. Kuitenkin suuntaa antavia tietoja oli olemassa. Ne kohdistuivat teon ilmitulon ja pääkäsittelyn väliseen aikaan. Toimijoiden oman arvion mukaan Helsingissä läpivirtausaika oli keskimäärin vajaa vuosi, Tampereella ja Turussa lähemmäs puoli vuotta sekä Vaasassa ja Joensuussa muutamia kuukausia.

Ajat olivat varioivia, ja ne olivat sidoksissa sekä paikkakunnan kokoon että juttujen luonteeseen, kuten siihen oliko tekijä toiminut yksin vai syyllistynyt muiden kanssa tavanomaisiin jengirikoksiin. Näin ollen Helsingissä juttujen läpivirtausajat olivat huomattavasti pidempiä kuin muualla. Tampereella ja Turussa läpivirtausajat olivat likimain samoja ja samalla pidempiä kuin Vaasassa ja Joensuussa, joissa niissäkin läpivirtausajat olivat likimain samaa luokkaa.

Täten läpivirtausajat korreloivat kokeilupaiikkakunnan suuruuden mukaan. Tämä havainto vie pulmallisen peruskysymyksen pariin - mikä on ideaalinen läpivirtausaika teon ilmitulosta joko pääkäsittelyyn tai aina rangaistuksen täytäntöön panoon saakka?

Ideaalitila voidaan ymmärtää monellakin eri tavoin. Tavallaan intuitiivisesti ajateltiin, että kokeilua edeltäneet solmukohdat liittyivät *muiden* toimijoiden hitauteen kuin omaan vitkutteluun. Poliisit kertoivat kussakin alueellisessa työryhmässä esitutkinnan tapahtuneen viipymättä, ja syyttäjät korostivat syyteharkinnan osalta samaa. Asianlaita oli sama käräjäoikeuksissa kuin myös KHY:n piirissä.

Jos turhina pidettäviä odotteluvaiheita olikin, ne eivät koskeneet ao. toimijan kertoman mukaan omaa toimialuetta. Ideaalitilana pidettiin sitä, että *toisten* ja samalla potentiaalisten yhteistyökumppaneiden tuli karsia omasta toiminnastaan määrätyt ja samalla turhina pidettävät odotteluvaiheet pois.

Periaatteellisella tasolla itse lähtökohta oli selvä. Ei sovi olla olemassa laisinkaan sellaisia vaiheita, joissa asioille ei tehdä mitään ja joissa jutun käsittely pitkittyy pelkän passiviteetin tai prosessuaalisten syiden vuoksi. Jälkimmäiset liittyivät lähinnä laissa oikeudenkäynnistä rikosasioissa (689/1997; ROL) säädettyyn. ROL 5:13:n mukaan, jos alle 18-vuotias vastaaja on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, pääkäsittely on pidettävä 14 vuorokauden kuluessa rikosasian vireilletulosta. Näin ollen mainitussa lainkohdassa on asetettu kiinteä enimmäisaika alle 18-vuotiaiden vastaajien pääkäsittelyn pitämiseksi.

Syyttäjä on joissakin mainitut kriteerit täyttäneissä jutuissa suorittanut nuoren jutun syyteharkinnan varsin nopeasti. Silti syytteen nostaminen (eli haastehakemuksen toimittaminen käräjäoikeuteen) on pitkittynyt. Tämä on johtunut siitä, että syyttäjä ei ole onnistunut sopimaan käräjäoikeuden kanssa ROL 5:13:n edellyttämän 14 vuorokauden käsittelyajan toteuttamista. Syyttäjä on näissä tilanteissa toimittanut haastehakemuksen tuomioistuimeen vasta silloin, kun pääkäsittelypäivä on saatu sovittua siten, että ROL 5:13:n käsittelyaikavaatimusta ei ylitetä.

Koska läpivirtausajat korreloivat paikkakunnan koon ja juttujen luonteen kanssa, edellisestä poikkeava ”ideaalitila” voitiin saavuttaa kestoltaan varioivasti. Jos läpivirtausaika oli tiettyjen juttujen osalta keskimäärin vaikkapa kymmenen kuukautta, Tampereella ja Turussa kuusi kuukautta sekä Vaasassa ja Joensuussa neljä kuukautta, turhista odotteluvaiheista pois pääseminen olisi tuottanut paikkakunnittaisia eroja.

Mikäli esimerkiksi lähdetään siitä, että kullakin paikkakunnalla puolet ajasta oli turhaa, Helsingissä eräänlainen ideaalitila olisi saavutettu jos läpivirtausaika olisi viisi kuukautta sekä Tampereella ja Turussa vastaavasti kolme kuukautta ja Vaasassa sekä Joensuussa vuorostaan kaksi kuukautta. Vaikka Helsingissä ideaalitila olisi saavutettu puolittamalla jutun kesto, aika olisi edelleen neljänneksen huonompi kuin alkuperäinen tilanne oli 1990-luvulla Vaasassa ja Joensuussa.

Näin ollen katse kääntyy nuorten asemaan. Nuorten näkökulmasta arvioituna on sanomattakin selvää, että heidän kausaliteettitajunsa ei tietystikään ole sidoksissa kunnan asukasmäärään. Toisin sanoen perusasetelma on *sama* siitä huolimatta, onko rikoslakirikokseen syyllistynyt ollut helsinkiläinen, tamperelainen, turkulainen, vaasalainen vai joensuulainen.

Kysymys on nyt siitä, minkälaista lopputulosta paikkakunnittain tavoiteltiin. Vastaus on: *relatiivista ja realistista* ideaaltilaa. Päämääräksi otettiin hallinnollisen tehokkuuden lisääminen, ei absoluuttista ideaaltilaa, kuten sitä, että kullakin paikkakunnalla teon ilmitulon ja pääkäsittelyn välinen kesto olisi saatu puristetuksi sanokaamme kahteen kuukauteen.

Tässä yhteydessä mainittakoon, että Englannissa jo useita vuosia käynnissä ollut nopeutus-kokeilu ("Speeding up youth justice") määrittelee ideaaltilaksi noin 70 vuorokautta. Vuoden 1997 alusta vuoden 2001 puoleen väliin prosessin keskimääräiskesto (kiinniottamisesta tuomioon) on onnistuttu lyhentämään noin 150 vuorokaudesta noin 70 vuorokauteen. Panostus nopeuteen on tosin ollut aivan toista luokkaa kuin mitä se on ollut Suomessa.

Juttujen läpivirtaus

Nopeuttamistavoite liittyi paitsi läpivirtausaikojen lyhentämiseen myös kolmeen muuhun päämäärään eli rikosjutun viranomaiskäsittelyn eri vaiheiden lyhentämiseen ja siirtymiseen nopeutetusti vaiheesta toiseen sekä samanaikaisiin rinnakkaistoimintoihin pääsemiseen sen sijaan, että edetään vaihe vaiheelta.

Nuorten rikosjuttujen käsittely on kokeilun myötä nopeutunut. Se on nopeutunut sitä läpivirtauksen osalta kuin myös yksittäisten viranomaistoimintojen sisällä. Täytäntöönpanoa on sitäkin joudutettu. *Keskimääräisesti ottaen ajat on saatu puolitetuiksi.*

Läpivirtauksesta voidaan kokonaiskeston ohella puhua kahdessa eri päämerkityksessä. Kysymys voi olla siitä läpivirtausajasta, joka koskee teon ilmitulon ja pääkäsittelyn välistä aikaa. Yhtä hyvin huomio voidaan kohdistaa aikaan, joka kuluu tuomion vapauttamisesta rangaistuksen täytäntöönpanoon.

Ensisijaisena tavoitteena oli ensiksi mainitun läpivirtausajan lyhentäminen, kuten tapahtuikin. Helsingissä läpivirtausaika on noin kokeilun aikana ollut keskimäärin 200 vuorokautta, Tampereella 96 vuorokautta, Turussa 111 vuorokautta, Joensuussa 54 vuorokautta ja Vaasassa 62 vuorokautta.

Helsingissä ja Tampereella läpivirtausaika on laskenut vuoden 1999 tilanteesta noin kolmanneksen. Joensuussa läpivirtausaika näyttää laskeneen puoleen vuoden 1999 tilanteesta. Vaasan ja Turun osalta käytössä ei ole ollut vertailuaineistoa vuodelta 1999. Tiedossa on kuitenkin syyttäjien ja tuomioistuimen keskimääräiset käsittelyajat. Ne antavat viitteitä siitä, että myös läpivirtausaika olisi lyhentynyt merkittävästikin. Turussa syyttäjien käsittelyaika on laskenut vuodesta 1999 lähes 40 % ja tuomioistuimen käsittelyaika lähes 70 %. Vaasassa on vastaavasti sekä syyttäjien että tuomioistuimen käsittelyaika laskenut noin 60 % verrattuna vuoteen 1999.

Poliisin suorittaman esitutkinnan ajalliseen keston liittyy esitutkintalain (449/1987, ETL) 6 §, jonka mukaan esitutkinta on toimitettava ilman aiheetonta viivytystä. Säännös koskee kaikkia rikoksesta epäiltyjä, eikä käsittelyaikaa koskeva sääntely lasten tai nuorten kohdalla eroa muiden tekijäryhmien kohtelusta. Poliisin käsittelyaika on nuorisokokeilun kaikki kokeilupaiikkakunnat mukaan lukien laskenut noin *40 prosenttia*. Kokeilun aikana poliisin käsittelyaika on keskimäärin kaksi kuukautta.

Syyttäjän toimintaan liittyvästä nopeusvelvoitteesta säädetään ETL 43a §:ssä (692/1997). Jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä. Säännös velvoittaa nopeuteen kahdessa suhteessa: syyteharkinnassa ja syytteen nostamisessa. *Käsittelyaika on laskenut kokeilun myötä noin puoleen verrattuna vuoden 1999 tilanteeseen*. Paikkakuntakohtaiset erot ovat kuitenkin olleet perin suuria. Tätä osoittaa esimerkiksi se, että kun Joensuussa syyttäjät käsittelevät nuoren rikosjuttua keskimäärin 4 vuorokautta, Helsingissä syyttäjien käsittelyaika on ollut keskimäärin 40 vuorokautta.

Tuomioistuinten käsittelyajat ovat kokeilun myötä laskeneet noin puoleen vuoden 1999 tilanteesta. Käräjäoikeuden käsittelyaika on kokeilun aikana *keskimäärin noin kolme viikkoa*. Käsittelyajoissa oli eroja eri paikkakuntien välillä.

Läpivirtausajasta voidaan puhua silloinkin, kun pidetään silmällä *rangaistuksen täytäntöönpanoa* ja siihen liittyvää sääntelyä. Reaaliaikaisesti on seurattu ainoastaan nuorisorangaistusta. Sen osalta on aiheellista hieman selventää itse menettelyä.

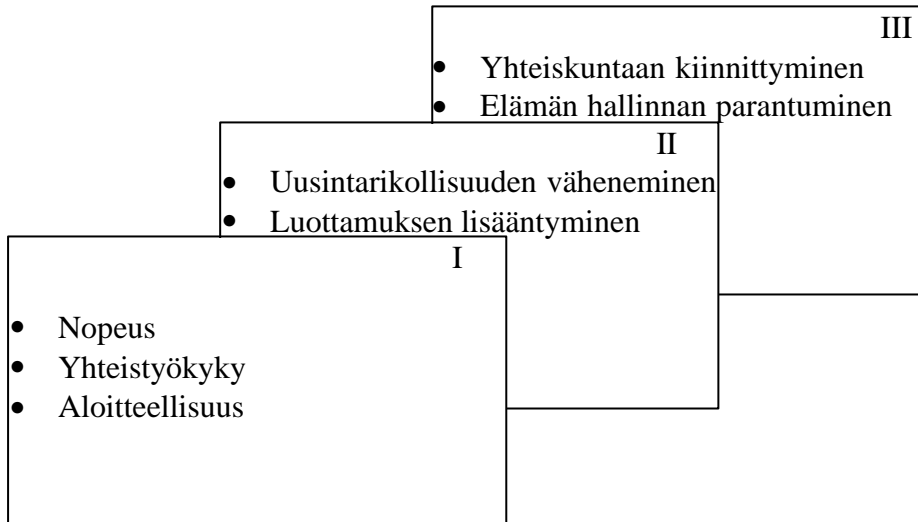
Nuorisorangaistustuomion jälkeen käräjäoikeuden on ilmoitettava nuorisorangaistuksesta tuomiolauselmajärjestelmän välityksellä mm. rikosseuraamusvirastolle viimeistään seuraavalla viikolla tyytymättömyyden ilmoittamiselle säädetyn määräajan päättymisestä, jos tyytymättömyyttä ei ole ilmoitettu. Rikosseuraamusviraston on, hankittuaan selvityksen tuomion täytäntöönpanokelpoisuudesta, *viipymättä* toimitettava täytäntöönpanokirja nuorisorangaistuksen toimeenpanosta vastaavalle kriminaalihuoltolaitoksen aluetoimistolle ja tämän jälkeen aluetoimiston on ilmoitettava nuorisorangaistukseen tuomitulle, että tämän on pääsääntöisesti ilmoitauduttava 14 päivän kuluessa kyseisessä aluetoimistossa toimeenpanosuunnitelman laatimista varten.

Joissakin yhteyksissä esitetty, että nuorisorangaistukseen tuomitsemisesta toimeenpanoon aloittamiseen kuluu liiaksi aikaa. KHL:n selvityksen mukaan aika tuomitsemisesta toimeenpanon aloittamiseen on keskimäärin 2 kuukautta. Nuorisorangaistuksen toimeenpanon aloittamisen osalta KHL:n tulostavoitteeksi on asetettu, että nuorisorangaistuksen toimeenpano aloitettaisiin 14 päivän kuluessa siitä, kun nuori on määrätty *ilmoittautumaan* aluetoimistossa. Tulostavoite on toteutunut suhteellisen hyvin, sillä vuonna 2000 toimeenpano alkoi 85 %:ssa tapauksista asetetussa tavoiteajassa.

Kun nuori on tuomittu ensimmäisen kerran nuorisorangaistukseen, mediaaniaikaväli tuomioon sisältyvästä viimeisestä rikoksesta nuorisorangaistuksen tuomitsemiseen oli vuonna 1999 139 vuorokautta ja vuonna 2000 puolestaan 113 vuorokautta. Näin ollen puheena oleva läpivirtausaika on kokeilun yhteydessä lyhentynyt *kolmella viikolla*.

Vaikutukset

Vaikka keskeistä onkin ollut oikeusprosessien nopeuttaminen, varsinaisena perustavoitteena on ollut vaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen ja nuorten luottamuksen voimistamiseen uusien toimintatapojen suhteen. Niin ikään on pyritty edistämään nuorten kiinnittymistä yhteiskuntaan ja näin muodoin vaikuttamaan ennen kaikkea siihen, että heidän elämänhallintansa ylipäättään tehostuisi. Voidaan puhua lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteista sekä toiselta puolen yhteisöllisistä ja yksilöllisistä tavoitteista:

Kokeilun yhteydessä voitiin merkittävästikin vaikuttaa poliisien, syyttäjien ja tuomareiden sekä sosiaaliviranomaisten, sovittelijoiden ja kriminaalihuoltoyhdistysten viranhaltijoiden työtapoihin. Kun yhteistyö saatiin käytännössä toimivaksi, se myös näkyprosessin nopeudessa. Johtopäätös on tältä osin se, että lyhyen aikavälin yhteisölliset, toiminnalliset, tavoitteet saavutettiin (taso I).

Sen sijaan reaaliaikaisen seurannan keinoin ei ole voitu arvioida, millaisia vaikutuksia läpivirtausaikojen lyhentämisellä on ollut nuoriin itseensä (tasot II ja III) Toisin sanoen asian tästä puolesta ei toistaiseksi ole tehtävissä johtopäätöksiä. **Uusintarikollisuuden tutkiminen nimittäin edellyttää kiinteään seuranta-aikaa sekä vertailuasetelmaan perustuvaa tutkimusta. Sellaisen tekeminen tässä vaiheessa on liian aikaista.** Muuntyyppisiä päätelmiä on kuitenkin esitettävissä. Niistä nostetaan esiin seuraavat kolme.

Nuorisoprosessin ajallista kestoja on siis säännelty jokaisen viranomaistoiminnon kohdalla erikseen, mutta lainsäädäntötekniisesti eri tavalla. ROL 5:13:n edellyttämän käsittelyn enimmäisajan heikohko toteutuminen antaa viitteitä siitä, ettei lainsäädännöllisin keinoin ole välttämättä mahdollista ainakaan huomattavasti nopeuttaa nuorisoprosessia.

Nopeuttamismahdollisuudet liittyvät ensisijaisesti viranomaisen sisäisen tiedonkulun, viranomaisten välisen tiedonkulun sekä viranomaisten välisten yhteistoimintamallien kehittämiseen. Keskimmäiseksi piirteeksi pelkistyneenä tahto edistää yhteistyötä. Se merkitsee halua priorisoida nuorten juttujen käsittelyä. Hyvänä esimerkkinä halusta, motivaatiosta ja

priorisoinneista on mainittava Joensuun kihlakunnan poliisilaitoksella työskentelevä, helmikuussa 2000 perustettu Nuorten Tiimi, joka välittää nuorten rikosasioista tietoa eri viranomaisille. Nuorten Tiimissä työskentelee poliisi, sosiaalityöntekijä ja jengityöntekijä. Toiminta on ollut tuloksellista.

Sama koskee sovittelutoimintaa, jonka järjestelyissä on suuria paikkakuntaakohtaisia eroja. Vaillinaisesti organisoitu ja vakiintumaton sovittelujärjestelmä hidastaa rikosprosessia. Nuorisokokeilussa nopeuttaminen ei tosin ole itseisarvo, joka syrjäyttäisi vaihtoehtoisten konfliktinratkaisujen mukanaan tuomat edut. Tämä ei tarkoita sitä, ettei sovittelujärjestelyjen epäkohtiin voida ottaa kantaa myös nopeuden osalta.

YHTEISTYÖ

Yhteistyötä tarvittiin oikeusprosessien nopeuttamiseksi sekä sosiaali- ja terveystalveluiden nivomiseksi osaksi seuraamusjärjestelmää kuin myös lainsäädäntöaloitteiden muokkaamiseksi. Täten moniammatillisen yhteistyön organisoiminen ja sen toteuttaminen oli eri asemassa kuin mainitut kolme perustavoitetta. Yhteistyö nousi keinoksi; itseisarvoa sillä ei ollut.

Organisointi

Kokeilua suunniteltaessa ei ollut täysin selvää, mitkä toimijatahot oli syytä ottaa alueellisiin työryhmiin mukaan. Epäilystä ei ollut tosin siitä, että ainakin poliisien, syyttäjien ja kärjätuomareiden edustus oli välttämätöntä. Sama koski kriminaalihuoltoa, koska hanke toteutettiin nuorisorangeistuksen kokeilupaiikkakunnilla ja koska täytäntöönpanopuolen edustus oli välttämätöntä. Tältä osin organisointi tähtäisi oikeusprosessien nopeuttamiseen ja samalla juttujen läpivirtauksen vauhdittamisen vaatimien takeiden varmistamiseen.

Moniammatillisen yhteistyön organisoimisessa oli pidettävä silmällä myös sitä, että rikosoikeudellisen ja -prosessuaalisen ulottuvuuden ohella tavoitteena oli keskittyä paitsi kontrolliin myös tukeen tähänneisiin toimenpiteisiin. Periaatteessa tältä osin keskeisiä toimijoita ovat opetustoimen, nuorisotoimen, sovittelun ja yleisen sosiaalitoimen sekä terveydenhuollon ja lastensuojelun ammattihenkilöt.

Mikäli yhteistyön organisoinnissa olisi lähdetty eräänlaisesta kokonaisvaltaisuudesta, alueellisissa työryhmissä olisi pitänyt olla edustettuina vähintäänkin kaikki edellä mainitut tahot. Lisäksi olisi tullut miettiä, millä tavoin asiasiaalisuutta ilmentäneiden lasten kannalta tärkeimmät henkilöt, heidän vanhempinsa, olisi saatu alueellisiin työryhmiin edustetuiksi. Sekin olisi ollut periaatteessa suotavaa. Yhteistyöstä saadut kokemukset kuitenkin osoittavat, että toimijoiden määrä heijastuu toiminnan tehokkuuteen sitä laskevasti: mitä useammat tahot ovat edustettuina, sitä vaillinaisempaa on sitoutuminen yhteistyöhön. Tämä realiteetti oli selkeästi nähtävissä myös tässä yhteydessä, joten käytännölliset syyt vaativat mukaan otettavien tahojen karsimista.

Mukaan tulivat yhtäältä poliisit, syyttäjät ja kärjätuomarit sekä toisaalta kriminaalihuollon, yleisen sosiaalityön ja lastensuojelun edustajat. Täten eräänlainen "3 + 3"-edustus tuntui kaikkein perustelluimmalta toiminnan tehokkuutta silmällä pitäen. Ratkaisu osoittautui sittemmin onnistuneeksi ja ennen kaikkea toimivaksi.

Kuitenkin erääseen seikkaan on tässä yhteydessä syytä kiinnittää huomiota, nimittäin oikeusprosessien nopeuttamistavoitteeseen. Se heijastui "3 + 3"-kokoonpanoon jossain määrin haitallisesti. Kärjistetyksi todettuna juttujen läpivirtauksen jouduttaminen on ensisijaisesti poliisien, syyttäjien ja tuomareiden vastuulla sekä tehtävänä.

Kriminaalihuollon, yleisen sosiaalityön ja lastensuojelun rooli oli tässä suhteessa vääjäämättä taka-alalle asettava. Kun kokeilun toteuttamisen ensimmäinen vuosi painottui oikeusprosessien nopeuttamiseen, siitä myös seurasi poliisien, syyttäjien ja tuomareiden roolin korostuminen sekä vastaavasti muiden yhteistyöhön osallistuneiden panoksen marginalisoituminen.

Tietynasteinen sivustaseuraaminen leimasi KHY:n (sittemmin KHL:n), yleisen sosiaalitoimen ja lastensuojelun edustajien työtä niin kauan kuin alueellisissa työryhmissä tähdättiin voittopuolisesti juttujen läpivirtauksen nopeuttamiseen.

Toteutuminen

Varsinaisen evaluoinnin ohella oikeusministeriössä katsottiin olleen tarkoituksenmukaista seurata reaaliaikaisesti, selvitysmiehen toimesta, kokeilun edistymistä eri paikkakunnilla. Tämä ei ole käynyt päinsä satunnaisin yhteydenotoin paikallisiin toimijoihin. Toiminnan onkin tullut olla konkreettista, toisilleen tuttujen ja toisiinsa luottavien henkilöiden välistä kanssakäymistä. Reaaliaikaisen seurannan tavoitteet ovat täten olennaisesti kapea-alaisemmat kuin evaluoinnin päämäärät. Toiselta puolen reaaliaikaiseen seurantaan on liittynyt sellaisia motivointitavoitteita, joita evaluointiin ei välttämättä laisinkaan liity. Usein lienee eräänlaisena vaarana, että alkuinnostuksen ja –sitoutumisen jälkeen toimijoiden motivaatiotaso laskee. Sen estämiseksi jatkuva dialogi toimijoiden kanssa ja kesken on ollut tärkeää.

Kokoustasolla yhteistyö toteutui mallikelpoisesti. Jokaisella paikkakunnalla kukin toimija toi oman suullisen ja kirjallisen panoksensa asiaan. Vaikka projekti kesti yli kaksi vuotta, mitään sellaista väsymystä ei ollut, joka olisi viestittänyt aikaa myöten motiivoinnin vähentymisestä. Poissaoloja kokouksista ei ollut juuri laisinkaan. Lisäksi toimijat järjestivät oma-aloitteisesti lukuisia paikallisia palavereita, joissa paneuduttiin ao. ajankohdan keskeisiin erityiskysymyksiin, kuten ensi alkuun seurantalomakkeiden täyttöön ja logistiikkaan tai myöhemmin henkilötutkinnan järjestämiseen. Yhtenä osatekijänä todettuun vaikutti se, että verkostoituminen tapahtui fyysisesti, ei pelkästään modernia tietotekniikkaan hyödyntäen sähköisesti.

Vaikka kokoustasolla ei esiintynyt paikkakuntakohtaisia eroja, yhteistyön käytännön toteutumista koskeneet erot olivat varsin suuria. Tämä koski erityisesti tilannetta vuonna 2000: Mitä pienemmästä paikkakunnasta oli kysymys, sitä helpompi liikkeelle lähtökin oli, koska pienemmillä paikkakunnilla toimijoita on vähemmän. Lisäksi he yleensä tuntevat entuudestaan toisensa ja asiakkaansa, mikä taasen oli omiaan helpottamaan erilaisten yhteistyön muotojen järjestämistä. Parhaiten kokeilu on lähti liikkeelle Vaasassa ja Joensuussa. Tampereella ja Turussa käynnistyminen eteni jo hitaammin.

Helsingissä alku oli kangertelevaa. Eräässä mielessä käytännön yhteistyö oli jopa olematonta. Vaikka poliisi vei jutut joutuisasti Helsingin syyttäjänvirastolle, sinne ne valitettavasti myös jumiutuivat. Näin tapahtui siitäkkin huolimatta, että Kalskeen johtoryhmä kiinnitti asiaan erityistä huomiota interventioita tehden ja siitäkkin huolimatta, että läpivirtauksen estyessä poliisi katsoi tarkoituksenmukaiseksi varustaa syyttäjänvirastolle menneet asiakirjat

”kiireellinen” – leimalla. Mitään sanottavampaakaan merkitystä tehostetuilla toimilla ei ollut kokeilun kymmenen ensimmäisen kuukauden aikana.

Epäonnistumisen syyt ovat jaettavissa yleisiin ja erityisiin eli toisaalta niihin, jotka koskivat ylipäätään Helsingin syyttäjänviraston toiminnallisia vajeita sekä toisaalta niitä, jotka liittyivät nyt puheena olevaan kokeiluun. Vaikka asiallisesti ottaen yleisiä ja erityisiä selityksiä ei voi kuvata toisistaan irrallisina, tässä yhteydessä kajotaan vain jälkimmäisiin. Niille on annettavissa yhteisnimike, informaatiokatkos:

Vielä syksyyn 2000 mennessä hankkeesta ei syyttäjänvirastossa oltu laajemmin ottaen perillä. Yli neljästäkymmenestä syyttäjistä tiettävästi vain muutama oli koko projektista tietoinen. Kuvaava on, että kun selvitysmies kävi syyttäjien kanssa keskusteluita, ilmeni että varsin monet syyttäjät olettivat lakisääteisen nuorisorangaistuskokeilun ja po. kokeilun merkinneen yhtä ja samaa asiaa. Passiviteetti / välinpitämättömyys / kiinnostuksen puuttuminen – miksi sitä nyt nimitetäänkin – jatkui aina joulukuuhun 2000 saakka. Tuolloin järjestettiin toistamiseen kokeilua käsitellyt tiedotustilaisuus, johon osallistui yli 35 syyttäjää. Tämän jälkeen kokeilu alkoi piirtää jälkiään syyttäjien jokapäiväiseen toimintaan. Syyttäjänviraston sisäinen yhteistyö saatiin toimivaksi vasta vuonna 2001. Tässä mielessä Helsingin syyttäjät tulivat kokeiluun mukaan vasta vuotta myöhemmin kuin heidän kollegansa Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Joensuussa.

Helsingin syyttäjänviraston kohdalla näyttää vahvasti siltä, että miltei ainoa realistinen keino mahdollisten kitkatekijöiden poistamiseksi jatkossa on määrätä yksittäiset vastuuhenkilöt kullekin neljälle jaostolle. Esimerkiksi rotaatioperustella määrätyt syyttäjät ovat SAKARI-järjestelmää hyödyntäen yhteydessä poliisitoimen edustajiin ja syyteharkinnan jälkeen käräjäoikeuteen.

Omaehtoisten havaintojen puuttuessa selvitysmiehen on vaikeaa arvioida, minkälaisia yhteistyöhön liittyneitä muutoksia kokeilu käytännössä tuotti Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Joensuussa. On vain luotettava käytännön toimintaan osallistuneiden omiin havaintoihin ja samalla ottaen huomioon sen, että Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Joensuussa varsinkin poliisin ja sosiaalitoimen tiivis yhteistyö ollut vallalla jo entuudestaan. Sitä on jo pidempään toteutettu puheena olevasta kokeilusta riippumatta. Tilanne on lyhykäisyydessään todettuna ollut seuraavanlainen.

Kokeilun ansioksi on luettavissa se, että perinteiset sektorirajat ylittävä yhteistyö on käynnistynyt konkreettisesti sosiaalitoimen, poliisin, syyttäjävirston ja kärjäoikeuden välillä. Yhteistyö on toisin sanoen laajentunut entisestään. Tämän voi päätellä muun muassa juttujen läpivirtausaikojen lyhentymisestä. Ilman kokeilua läpivirtausajat eivät varmaankaan olisi ikimain puolittuneet, ja olettaa sopii että tämä johtuu yhteistyön tiivistymisestä – ei ainoastaan kokoustasolla.

Tekijäpainotteisuus ja tekokeskeisyys

Suomessa on pitkään ollut vallalla kaksi toisistaan poikkeavaa perinnettä. Toinen on tekijäpainotteinen ja toinen tekokeskeinen traditio. Ensiksi mainittu on kehystänyt osin lastensuojelun ja osin sovittelun historiaa. Huomio on kohdistunut lapsen ja nuoren oirehtimiseen sekä niihin vaikuttaneisiin yksilö- ja perhekeskeisiin syihin. Pääpaino on ollut tuessa ja mahdollisimman varhaisessa puuttumisessa.

Tekokeskeisyys on taasen ollut osa kriminaalipoliittisen ja osa rikosoikeudellisen ja -prosessuaalisen järjestelmän historiaa. Ratkaisevan merkityksen on saanut se, minkälaisiin lainvastaisuuksiin 15 vuotta täyttänyt alaikäinen on syyllistynyt. Rikosoikeudelliset seuraamukset ovat tällöin määräytyneet ensisijaisesti tekojen lievyys- ja vakavuusasteiden pohjalta. Voisi sanoa, että tekijäpainotteisuus on johtanut erilaisten tuen muotojen pariin, kun taas tekokeskeisyyttä silmällä pidettäessä kontrolli ja rikosoikeudelliset sanktiot ovat olleet etualalla.

Helmikuun 1997 alusta seitsemällä alueella käyttöön otettua nuorisorangaistusta lukuun ottamatta Suomessa ei ole ollut erityistä nuorille suunnattua seuraamusjärjestelmää eli sellaista, jossa tekokeskeisyys ja tekijäpainotteisuus sekä niihin liittyen kontrolli ja tuki olisivat lomitettu toisiinsa. Lastensuojelulliset ja toiselta puolen rikosoikeudelliset seuraamukset ovat perustuneet erilaisiin ajattelumalleihin.

Perinteisiä ajattelumalleja ei voi yhtäkkisesti muuttaa. Tästä syystä poliisitoimen, syyttäjänviraston ja käräjäoikeuden edustajat ovat alueellisissa työryhmissä ikään kuin puhuneet omaa tekokeskeistä kieltään – sosiaali- ja terveydenhuollon, lastensuojelun ja KHL:n edustajat taas omaa tekijäpainotteista kieltään.

Tarkasteltavana oleva asia realisoitui ensi alkuun toiminnallisen puolen mahdollisten uudelleen järjestelyiden ja sittemmin lainvalmistelualoitteiden tekemisen yhteydessä. Keskusteluja käytiin esimerkiksi pitkään siitä, onko oikeusprosessien nopeuttaminen tavoite sinänsä vai keino johonkin, mikä on henkilötutkinnan funktio ja rooli oikeudenkäynnissä, pitääkö kokeilussa painottaa enemmän varhaista puuttumista kuin nopeaa puuttumista, tuleeko lainvalmistelualoitteiden suuntautua joko lastensuojelulliseen vai rikos- ja rikosprosessuaaliseen puoleen.

Tietopohja

Yhtenä solmukohtana on ollut vaillinainen diarisointi, joka tekokeskeisen ajattelun vallitessa on perustunut tekoihin, ei tekijöihin. Ei ole olemassa esimerkiksi sellaista diaarijärjestelmää, jonka avulla kyetään selvittämään saman tekijän jutut alkaen rikostutkinnasta ja päätyen aina käräjäoikeudessa vireillä oleviin asioihin nähden. Kun nuorten osalta korostetaan tekijöitä ja kun halutaan saada aikaan nopeutumista sekä uusijoiden osalta integroida sosiaali- ja terveyspalvelut entistä tiiviimmin prosessiin, kehittämistoiminta on edellyttänyt *tekijätilastojen* tuottamista. Niiden avulla on voitu selvittää, missä instanssi nuoren juttu on tai ei ole samoin kuin se millaisia solmukohtia viipeinen on olemassa.

Tekijätilastojen tuottaminen oli ja on helppoa. Tämä johtuu siitä, että epäillyn henkilötunnus esiintyy tietokonepohjaisissa järjestelmissä. Henkilötunnusten pohjalta ja perusteella saadaan aikaiseksi tekijäaineistoja. Niitä hyödyntäen voidaan tuottaa sellaisia diaarijärjestelmiä, joiden

avulla kyetään selvittämään saman tekijän jutut alkaen rikostutkinnasta ja päätyen aina eri oikeusasteissa vireillä oleviin asioihin nähden.

KONTROLLI JA TUKI

Oikeusprosessien nopeuttamisen voidaan olettaa vaikuttavan erityisesti alaikäisten ja 18-20-vuotiaina rikoksiin syyllistyneiden asemaan silloin, kun he ovat ensikertalaisia. Uusintarikollisuuteen jo syyllistyneiden lasten ja nuorten henkilöiden osalta kokeilun yhteydessä ajateltu, että vaikka nopeus on sinänsä tärkeää, se ei yksin edistä nuorten lainrikkojien yhteiskuntaan kiinnittymistä. Täten nopeus on välttämätön, mutta ei riittävä keino nuorten jo alkaneen rikoskierteen katkaisemiseksi.

Kokeilun yhteydessä onkin laajamittaisesti panostettu sen pohtimiseen, millä tavoin on aiheellista tehdä interventiota uusijoiden elämään paitsi ennalta ehkäisevin myös korjaavin, repressiivisin, toimenpitein. Tällöin kaksi päävaihtoehtoa on noussut ylitse muiden. Ensinnäkin on pyritty arvioimaan niitä vaikutuksia, jotka koituisivat rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän ankaroittamisesta. Toiseksi on keskitytty kontrollin ja tuen samanaikaiseen liittämiseen toisiinsa, siis *integroiviin* ja samalla repressiivisiin toimenpiteisiin.

Rikoksen uusijat

Tekojen taustalla on pääsääntöisesti pidempiaikaista päihteiden ja huumeiden käyttöä, koulupudokkuutta, mielenterveyden häiriöitä, itsemurha-alttiutta, syrjäytymistä työmarkkinoilta ja asunto- sekä toimeentulo-ongelmia - usein niiden kombinaatioita. Nuoret oirehtivat rikoksiin syyllistymisten lisäksi tavoilla, joihin ei voida erityisesti vaikuttaa perinteisen kriminaalipolitiikan keinoin. Vaikka ajateltaisiin niin, että koventamalla rangaistuksia voitaisiin positiivisesti vaikuttaa esimerkiksi huumeiden käyttöön tai mielenterveyden häiriöihin taikka syrjäytymiseen, alan ammattihenkilöt edustavat päinvastaista näkemystä. Sellaiset repressiivitoimet kuin ehdottomien vapausrangaistusten käytön lisääminen eivät tuota toivottavina pidettäviä seuraamuksia. Itse asiassa ehdottomat vankeustuomiot ja niihin alati enentyvissä määrin turvautuminen tuottavat ongelmien lisääntymistä, alueellisissa työryhmissä on korostettu.

Tästä ei seuraa johtopäätöstä, jonka mukaan perinteisistä seuraamuksista tulisi vastedes luopua. Niillä on jatkossakin oma tärkeä tehtävänsä yleisestävissä mielessä. Nuorille on asetettava rajoja erityisesti silloin, kun he ovat rikoksen uusijoina syyllistyneet lainvastaisiin tekoihin. Eri asia sitten on, että erityisestävyyteen tähdättäessä pelkkä kontrolli ei riitä. Tarvitaan samanaikaisesti sekä kontrollia ja tukea. Siihen perustuu myös 1.2.1997 voimaan tullut nuorisorangaistus-seuraamus. Se pohjautuu lakiin nuorisorangaistuksen kokeilusta. Nyt puheena olevassa kokeilussa ei kuitenkaan ole ollut tästä, vaan muunlaisesta uusijoiden asemaan vaikuttamisesta.

Samalla kysymys on lähtökohtaisesti siitä, että nuorisorangaistusta lukuun ottamatta Suomesta on puuttunut erityisesti lapsille ja nuorille henkilöille suunnattu oma seuraamusjärjestelmä. Toimenpiteistä luopumisen ohella lakisäätteisiä seuraamuksia ovat olleet ja edelleen ovat sakko, ehdollinen rangaistus ja vankeus. Nämä seuraamukset ovat samoja kuin aikuisillekin tuomittavat seuraamukset. Vaikka lainsäädännössä on ollut nuoria varten määrättyjä erityisjärjestelyitä, peruslähtökohdiltaan oikeusvaikutukset ovat olleet koko lailla samanlaisia siitä riippumatta, onko tekoon syyllistynyt ollut alaikäinen, nuori henkilö vai aikuinen.

Alueellisissa työryhmissä tämäntyyppistä ikäneutraalisuutta ei ole pidetty parhaana mahdollisena järjestelynä varsinkin kun lisäksi ollaan oltu tyytymättömiä niin sakkoseuraamuksen - nuorilla ei välttämättä ole rahaa sakkojen maksamiseen - kuin ehdolliseen rangaistukseen uusijoiden osalta. Toisin kuin ensikertalaiset, uusijat eivät välttämättä edes koe ehdollista tuomiota minään rangaistuksena. Vankeustuomiota on taasen arvosteltu siksi, että sitä tulee kaikin mahdollisin keinoin välttää, koska se ei edistä nuorten yhteiskuntaan sopeutumista. Pikemminkin päinvastoin.

Todettuun liittyen eräs yksittäiskysymys nousi toistuvasti esiin alueellisissa työryhmissä, nimittäin *henkilötutkinta*. Se liittyy mitä kiinteämmin kontrolliin ja tukeen. Se liittyy siihen sikäli, että henkilötutkintaa sosiaaliviranomaisten toimesta tehtäessä huomio kohdistuu nuoren tekemien rikosten sijaan hänen sosiaaliseen taustaansa ja nuoren erilaisiin oirehtimistapoihin. Asiakastyössä nuoren mahdollinen tukeminen nousee etualalle. Siksi henkilötutkinnan suorittamista pidetään tärkeänä. Henkilötutkinnalla on kuitenkin kahtalainen merkitys, sillä henkilötutkinta tehdään myös tuomioistuinta varten. Sen tulisi vaikuttaa niin

rangaistuslajin valintaan kuin myös rangaistuksen mittaamiseen. Näin toisinaan tapahtuukin. Mutta se ei nykyjärjestelmän vallitessa tapahdu siksi, että käräjäoikeus ottaisi sosiaalisen ulottuvuuden huomioon seuraamusta määrättäessä. Voimassa oleva laki ei mahdollista esimerkiksi nuoren määräämistä sosiaali- ja terveystalveluiden piiriin. Kontrollia ja tukea ei tässä mielessä voi yhdistää, sillä voimassa olevan rikoslainsäädännön keinovalikoima rajautuu (nuorisorangaistuksen ohella) vain perinteisiin rikosoikeudellisiin seuraamuksiin eli lähinnä sakkoon, ehdolliseen tai vankeuteen.

Asiakastyö

Nykyjärjestelmässä sosiaaliviranomaisilla on lukuisia erilaisia tehtäviä. Niistä tyydytään mainitsemaan vain esitutkintaan osallistuminen, oikeusedustus, sovittelun järjestäminen ja henkilötutkinnan suorittaminen. Oikeusedustus ja henkilötutkinta eroavat sovittelusta ja esitutkintaan osallistumisesta sikäli, että ne eivät kohdistu tilanteisiin, joissa nuori on rikoksen tehdessään ollut alle 15-vuotias. Oikeusedustus tulee määrättyin edellytyksin kysymykseen silloin, kun tekijä on rikoslakirikoksen tehdessään ollut 15-17-vuotias. Sama koskee myös henkilötutkintaa, joskin se ulottuu myös nuoriin henkilöihin eli 18-20-vuotiaisiin. Ikäryhmään 15-17-vuotiaat kuuluvien osalta henkilötutkinnan suorittaminen kuuluu perussosiaalityötä tekeville, kun taas nuorten henkilöiden kohdalla kriminaalihuollon työntekijät pitävät huolta henkilötutkinnasta.

Alueellisissa työryhmissä pantiin merkille määrättyjä epäkohtia. Tässä yhteydessä tyydytään mainitsemaan se, että esitutkintaan osallistuminen ja oikeusedustukseen panostaminen vievät vain marginaalisen ajan suhteessa jutun kokonaiskestoon eli alkaen teon ilmitulosta ja päättyen rangaistuksen täytäntöönpanoon. Nuori on pitkän ajan sosiaaliviranomaisten vaikutuspiirin ulkopuolella. Ensikertalaisten osalta tämä ei välttämättä ole korjausta vaativa epäkohta. Toisin on asianlaita silloin, kun nuori on jo ennen ao. prosessia syyllistynyt rikokseen. Uusijoiden osalta ennusmerkit lainvastaisen menettelyn jatkumisesta saattavat olla vahvoja myös tilanteessa, jossa prosessi on kesken. Jos nuori lainrikkoja on sosiaaliviranomaisten ulottumattomissa, seurauksena voi olla rikoskierteen jatkuminen ja syveneminen. Tätä ei tule sallia, ja tähän epäkohtaan on kullakin kokeilupaiikkakunnalla kiinnitetty erityistä huomiota.

On ehdotettu siirtymistä uudentyypiseen järjestelmään, jolle toistaiseksi ei ole löytynyt juridisesti onnistunutta ilmaisua. Paremman nimityksen puuttuessa sosiaaliviranomaiset ovat viitanneet eräänlaiseen “proessin omistajuuteen”. Sen perusideana on, että tietty henkilö toimii nuoren edustajana koko prosessin ajan alkaen aina esitutkinnasta ja päättyen mahdollisen rangaistuksen täytäntöönpanoon. Nuorta ei jätetä missään vaiheessa yksin ilman tukea ja kontrollia.

Palveluohjaus

Varsinkin rikoksen uusijoiden kohdalla on vaarana, että kukaan ei tue häntä eikä liioin aseta hänelle paljon puhuttuja rajoja. Tästä syystä riski uusiin rikoksiin syyllistymiseen on mitä ilmeisin. Alueellisissa työryhmissä mukana olleet ovat toistuvasti panneet myös merkille, että

- ilman erityistukea 15-17-vuotiaina uusintarikoksiin syyllistyneet nuoret eivät selviydy
- ongelmat liittyvät usein samanaikaisesti päihteisiin, huumeisiin, asumiseen, toimeentulovajeisiin sekä muihin vastaaviin tekijöihin
- koska ongelmiin ei löydy yksiselitteisiä ratkaisuita, jonkin henkilön tai tahon on otettava kokonaisvastuu nuoresta
- luottamuksellisen suhteen muodostaminen on tärkeää
- kullekin asiakkaalle on oltava yksilölliset ja samalla niihin parhaiten sopivat palvelut
- asiakkaalla ei ole toimivaa ja vastuullista asiakassuhdetta minnekään; se on rakennettava erikseen
- nuoren tilanteen selvittämiseksi on varauduttava pitkäjännitteiseen työhön
- yksilöllisen hoitoketjun muodostamiseksi on ajettava nuoren asioita eri viranomaisissa
- nuori on motivoitava toimintaan jo yksin sen vuoksi, että hän ei ole harjaantunut itsenäisesti kantamaan vastuuta omasta elämästään.

Todettuun liittyen on alettu puhua *palveluohjauksesta*. Tämä on osin harhauttavaa, sillä saattaa muodostua vaikutelma siitä, että nuori pelkästään ohjataan jonnekin ja että tämän jälkeen hänen on itsenäisesti edettävä asiassa. Tästä ei kuitenkaan ole kysymys. Kyse on paitsi siitä, että hänelle ”räätelöidään” oma palvelujärjestelmä myös siitä, että sen toteuttamisesta kannetaan vastuu.

Tämä merkitsisi käytännössä sitä, että kunta veloitettaisiin perustamaan yksikkö, joka pitää huolta yksittäisestä lainrikkojasta koko prosessin ajan ja jonka tehtävänä on palveluohjauksen toteuttaminen. Mainittu yksikkö ei tuottaisi tarvittavia palveluita itse; se hankkisi ne muilta toimijoilta. Valtakunnalliseen velvoittavuuteen ei kuitenkaan voida päätyä kunnallisen itsemääräämisoikeuden vuoksi.

LAINVALMISTELUALOITTEET

Toiminnallisten uudelleen järjestelyiden lisäksi alueellisissa työryhmissä on kohdistettu huomio valtakunnalliseen puoleen eli vanhentuneeksi käyneeseen lainsäädäntöön ja sen mahdolliseen uudistamiseen. Keskusteluita on käytyin tietoisena siitä, että oikeusministeriö tulee kokeilun aikana asettamaan erityisen nuorisorikollisuustoimikunnan. Näin tapahtui lokakuussa 2001. Toimeksiannon mukaan tehtävänä on tarkastella nuoria rikoksentekejiä koskevan seuraamusjärjestelmän uudistamistarpeita.

Kokeilun yhteydessä taasen katsottiin, että lainvalmistelualoitteita alueellisissa työryhmissä tehtäessä huomio tulee kohdistaa *muihin* seikkoihin kuin seuraamusjärjestelmien mahdolliseen uudistamiseen. Ne liittyvät prosessien nopeuttamiseen, oikeusedustukseen, henkilötutkintaan ja nuorisorangaistukseen.

Prosessien nopeuttaminen

Esitutkintalakiin (449/87) sisältyy nopeuttamista koskevia määräyksiä. ETL 6 §:ssä säädetään yleisellä tasolla poliisin velvollisuudesta toimittaa esitutkinta ilman aiheetonta viivytystä. Syyttäjien erityisvelvoitteista säädetään ETL 43 a §:ssä: jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias, syyttäjän on kiireellisesti ratkaistava, nostaako hän rikoksesta syytteen. Myös syyte on nostettava ilman viivytystä.

Oikeudenkäynnistä rikosasioista annetussa laissa (689/97) on päädytty toisentyypiseen nopeuttamisratkaisuun: ”Jos alle 18-vuotias on syytteessä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa tehtynä on säädetty kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus, pääkäsittely on pidettävä kahden viikon kuluessa rikosasian vireille tulosta.”; (ROL 5:13.1).

ROL 5:13.1:n soveltamien tulee sikäli rajallisesti kysymykseen, että läheskään kaikki jutut eivät etene käräjäoikeuksiin saakka. Valtaosa nuorten tekemien rikoslakirikosten käsittelystä jää prosessin aiempiin vaiheisiin. Viimevaiheessa näin tapahtuu silloin, kun syyttäjä tekee syyttämättä jättämispäätöksen. Tässä mielessä aikamääre koskee eräänlaisia ”poikkeustapauksia” ja samalla niitä käräjäoikeusjuttuja, joissa *ei* ole kysymys tietyistä liikenne rikoksista (vrt. RL 23:1 ja RL 23:3) tai lievistä pahoinpitelyistä (RL 21:7).

Läheskään aina kahden viikon maksimijasta ei pidetä kiinni, vaikka seurauksena voisikin olla kuutta kuukautta ankarampi vankeusrangaistus. Näin on tapahtunut myös Joensuussa, jossa juttujen läpivirtaus on ollut nopeampaa kuin millään muulla kokeilupaikkakunnalla ja jossa läpivirtausaika on ollut lyhyt eli noin kaksi kuukautta. Johtopäätös on täten se, että ROL 5:13.1 ei vaikuta mitenkään ratkaisevalla tavoin prosessien kokonaisuuteen niitä lyhentäen.

Prosessien nopeuttamiseen tähdittäessä alueellisissa työryhmissä on lähdetty siitä, että lainvalmistelun yhteydessä on syytä kohdistaa huomio *muihin* lakisäätöihin järjestelyihin kuin edellä viitattuihin. Tältä osin alueellisissa työryhmissä nostettiin esille kaksi näkökohtaa.

Niistä toinen liittyi nuorisorangaistukseen. Sitä ei voi lainvoimaa vailla olevana panna täytäntöön muutoin kuin asianomaisella suostumuksella. On ehdotettu, että jatkossa asiaa pohdittaisiin nopeuttamisenkin näkökulmasta. Tällöin tulisi miettiä sitä, voitaisiinko ja millä kriteereillä lainvoimaa vailla oleva nuorisorangaistus panna täytäntöön, vaikka nuori ei antaisikaan tähän suostumustaan. Toinen ehdotus liittyy lastensuojelulliseen prosessiin. Lastensuojeluasioissa kaikki muutoksenhakuasiat on käsiteltävä kiireellisinä (LSL 39 §). Nuorten rikosjuttujen osalta vastaavaa säännöstä ei ole, vaikka tämä olisikin tarpeen vaatimaa. Tästä syystä on ehdotettu, että hovioikeusasetuksen (211/94) 14 §:ään lisättäisiin vastaavanlaiset oikeusohjeet kuin mistä on jo lastensuojelulaissa (683/83) säädetty.

Oikeusedustus

Lastensuojelulain (683/83) 15.2 §:n mukaan “sosiaalilautakunnan tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta”. Säännös on laadittu velvoittavaan muotoon. Oikeusedustusvelvoite on paitsi silloin, kun lapsi on tuomioistuinkäsittelyn aikana 15-17-vuotias myös niissä tapauksissa, joissa alaikäinen ja samalla rikosoikeudellisesti vastuunalainen on jo täyttänyt 18 vuotta. Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa oikeusedustuksen katsotaan olevan “ilmeisen tarpeetonta”. LSL:n esitöiden mukaan oikeusedustukset ovat ilmeisen tarpeettomia perin rajoitetusti, kuten pienten liikenne rikkomusten kaltaisissa jutuissa. Ei muutoin; ehdoton velvollisuus realisoituu pääsääntöisesti aina mikäli lapsi tai sittemmin nuori on omalla toiminnallaan osoittanut rikolliseksi tulkittavaa mielenlaatua.

Alueellisiin työryhmiin on osallistunut lukuisia sosiaalityöntekijöitä ja samalla niitä, joiden perustehtäviin oikeusedustus kuuluu. He ovat yhtäpitävästi todenneet LSL 15.2 §:ää sovelletun vastoin siinä olevia määräyksiä. Yksi on se, että oikeusedustuksista vetäydytään, jos 15-17-vuotiaana rikokseen syyllistynyt on ennen tuomioistuinkäsittelyä tullut täysikäiseksi. Tämä ei ole LSL 15.2 §:n tarkoitus. Liioin lain rationa ei ole se, että oikeusedustus rajataan koskemaan vain tapauksia, joissa lapsen tai nuoren edustamisen katsotaan olevan “erittäin painavia syitä”. Tämäkin tyyppinen vetäytyminen oikeusedustuksesta on vastoin määräysten tarkoitusta ja itse asiassa jopa vastoin lain kirjainta. Vaikka lainvastaiseksi tulkittava menettely on käytännössä yleistä, korjausta asiaan ei saada ehdottamalla, että LSL 15.2 §:ää *on* sovellettava niin kuin siinä on *jo* säädetty sekä ottaen samalla lukuun sen verraten yksiselitteiset esityöt.

Kun oikeusedustus liittyy ajallisesti etupäässä vain tiettyyn hetkeen, ensisijaisesti pääkäsittelyyn, se ei ole pitkäaikaista. Se rajautuu koskemaan koko prosessin kestoja ajatellen vain sen pientä murto-osaa. Muun ajan lapsi tai nuori jää ikään kuin yksin. Varsinkin rikoksen uusijoiden kohdalla on vaarana, että kukaan ei tue häntä eikä liioin aseta hänelle paljon puhuttuja rajoja. Tästä syystä riski uusiin rikoksiin syyllistymiseen on mitä ilmeisin.

Tätä pidetään korjausta vaativana epäkohtana. Sama koskee sitä tosiasiaa, että rikoksiin syyllistyneiden kyky hakeutua omaehtoisesti tarjolla olevien sosiaali-, terveys-, koulutus- ja työvoimapaalveluiden piiriin on jokseenkin olematonta. Oikeammin todettuna heillä ei tuota taitoa ole. Tästä syystä oikeusedustajan on otettava kokonaisvastuu uusintarikollisuuden vaarassa olevista lapsista ja nuorista - niin koko prosessin ajan (alkaen esitutkinnasta ja

päätyen mahdollisen seuraamuksen täytäntöönpanoon). Lisäksi aikuisen on varmistuttava siitä, että lapsi tai nuori todella saa hänelle lakisääteisesti kuuluvat palvelut. Näin ollen ehdotetaan perinteisen oikeusedustuksen korvaamista sekä "prosessin omistajuudella" että palveluohjauksella.

Henkilötutkinta

Henkilötutkinnalla on kaksoistehtävä. Se tähtää asiakastyöhön sekä toiselta puolen informaation tuottamiseen oikeudessa seuraamuksista päättämistä varten. Perusasetelma on sikäli ongelmallinen, että henkilötutkinnassa kulminoituvat aiemmin todettu tekijäpainotteisuus ja tekokeskeisyys. Jälkimmäinen piirre on esillä lähinnä silloin, kun tuomioistuimessa pohditaan rangaistuslajin valintaa ja rangaistuksen mittaamista. Tällöin etualalle nousevat tehdyt rikokset ja niiden vakavuusaste, eivät niinkään nuoren rikoksentekijän rikollisen kehityksen taustalla olevat yksilölliset ja perhekeskeiset tilanne- sekä kehityskriisit.

Mitä vakavammasta rikoksesta on ollut kysymys, sitä vähäisemmässä määrin henkilötutkinnan yhteydessä ilmitulleet seikat piirtävät jälkensä rangaistuslajin valintaan ja rangaistuksen mittaamiseen. Henkilötutkinta ei täten nouse ratkaisevaan asemaan. Sama koskee tilanteita, joissa tehdään alustavia toimeenpanosuunnitelmia nuorisorangaistusta varten tai joissa laaditaan yhdyskuntapalvelun soveltuvuusselvityksiä. Vaikka ne liittyvät asiakastyöhön ja tekijäpainotteisuuteen, niillä ei ole suoranaista sidelankaa tavanomaisena pidettävään henkilötutkintaan eli siihen, johon viitataan oikeusministeriön päätökseen nuorista rikoksentekijöistä (27.3.1943/310).

Oikeusministeriön mainittu päätös on käynyt vanhentuneeksi. Se on käynyt vanhentuneeksi myös sikäli, että siinä viitataan pelkästään sosiaalisiin ulottuvuuksiin. Henkilötutkinta ei nykymuodossaan kata nuoren lainrikkojan psyykkisen tilan arviointia. Se olisi luonnollisesti ensiarvoisen tärkeää, koska nuorten lainrikkojien toiminnan taustalla on enentyvässä määrin ollut vakavia mielenterveyden häiriöitä, tarkkaavaisuus- ja oppimishäiriöitä tai muita vastaavanlaisia, psykologisesti tai psykiatrisesti arvioitavia tilanne- ja kehityskriisejä. Niitä silmällä pitäen on kehitetty erilaisia seulontamenetelmiä omine kaavakkeineen (vrt. esimerkiksi Basic Council Examination Device eli BARO; ks. tark. Kaivosoja Haaste 2/2001 s. 25-26).

Henkilötutkinnan uudistaminen on välttämätöntä. Alueellisissa työryhmissä mukana olleet ovat panneet asian toistuvasti merkille. Yllä todetun lisäksi on keskitytty prosessien hidastumista koskeviin epäkohtiin. Ne aiheutuvat ensisijaisesti siitä, että henkilötutkinnan tilaamisesta päättäminen kuuluu syyttäjän tehtäviin. Tästä aiheutuu ajallisia viipeitä, koska asian tullessa syyttäjälle hän ei vie juttua eteenpäin, vaan taaksepäin (kääntyessään ikäryhmään 15-17-vuotiaat lukeutuvien osalta lastensuojeluviranomaisten ja 18-20-vuotiaiden kohdalla KHL:n puoleen).

Nopeuden ja nopeuttamisen kannalta on tarpeen siirtyä järjestelmään, jossa poliisi päättää henkilötutkinnan tilaamisesta. Turhina pidettävien henkilötutkintojen suorittamisen estämiseksi ehdotetaan, että mahdollisesti uudistettavan normituksen yhteydessä täsmennetään henkilötutkinnan tilaamiselle asetettavat kriteerit. Tällöin yksi vaihtoehto on se, että in abstracto-rangaistuksen tulee olla vähintään kuusi kuukautta vankeutta tai jokin muu aikamääre taikka tietty seuraamuslaji.

Nuorisorangaistus

Aloitteista alueellisissa työryhmissä keskusteltaessa korostukset ovat olleet toimijoiden perustehtäviin liittyneitä, eivät regionaalisiin seikkoihin palautuneita. Merkitystä ei ole ollut sillä, onko työryhmään kuulunut ollut helsinkiläinen, tamperelainen, turkulainen, vaasalainen vai joensuulainen. Ratkaisevassa asemassa on sen sijaan ollut ao. toimijan työtehtävä. Perustehtävä on taasen heijastunut siihen, mitä on kannatettu ja mitä on vastustettu. Kun esimerkiksi poliisit ovat ehdottaneet vaikkapa rikosoikeudellisen vastuukärajan madaltamista tai arestirangaistuksen legalisointia, konsensusta ei ole saavutettu. Sosiaalipuolen ammattihenkilöt ovat joko vastustaneet tai asennoituneet varauksellisesti poliisien aloitteisiin. Tämä on johtunut ideologisista, periaatteellisista ja käytännöllisistä syistä.

Osin konsensus on jäänyt saavuttamatta toimintakulttuureista johtuneista syistä. Selkeästi tämä on tullut esiin KHL:n edustajien kohdalla. He ovat pidättäytyneet ottamasta epävirallisestikaan kantaa muun muassa siihen, tulisiko nuorisorangaistusta koskevaan lainsäädäntöön kajota ja - vastauksen ollessa myöntävä - miten. Näin ollen nuorisorangaistusta koskevat aloitteet perustuvat *muiden* kuin KHL:n työntekijöiden asiasta esittämään.

Laki nuorisorangaistuksen kokeilemisesta (1058/96) tuli voimaan 1.2.1997. Tiedossa ei ole tullaanko koko nuorisorangaistuksesta luopumaan vai ei. Liioin ei ole varmuudella nähtävissä, milloin kokeilu päättyy. Alueellisissa työryhmissä on lähdetty siitä, että nykymuotoinen kokeilu jatkuu ainakin vuoden 2003 loppuun saakka. On siis aikaa pysähtyä pohtimaan asian sisällöllistä ja prosessuaalista puolta.

Nuorisorangaistus on rikosentekohetkellä 15-17-vuotiaille suunnattu seuraamus, joka muodostuu vähintään 10 ja enintään 60 tuntia kestävästä palvelusta sekä vähintään 4 ja enintään 12 kuukautta kestävästä valvonnasta. Ehdotukset koskevat kumpaakin puolta:

Lapsen rikosoikeudellinen vastuu alkaa 15-vuotiaana, ja lainsäätäjän erityisvastuu nuoresta päättyy yleensä silloin, kun nuori on täyttänyt 18 vuotta. Kun rikosoikeudellisen vastuukärajan madaltamista ei ole yhtäpitävästi ehdotettu, huomio kohdistuu mainittuun täysi-ikäisyysrajaan. Se ei ole ollut ehdottoman ratkaisevassa asemassa rikosoikeuden sen enempää kuin lastensuojelulainsäädännön piirissä. On olemassa säännöksiä, joissa oikeusvaikutukset kohdistuvat nuoriin henkilöihin eli 18-20-vuotiaisiin. Heidän katsotaan täysi-ikäisinäkin tarvitsevan määrätynlaista erityiskohtelua. Tämä koskee myös nuorisorangaistusta: vastaisuudessa nuorisorangaistus voitaisiin ulottaa niihin rikosentekijöihin, jotka ovat *tekohetkellä olleet 15-20-vuotiaita*. Ehdotus tähtää toisin sanoen vain ikärajasäätelyyn, ei nuorisorangaistuksen tuomitsemiselle asetettuihin kriteereihin. Niitä ei ole ehdotettu uudistettaviksi.

Mahdollista on tulevaisuudessa pitäytyä kaksijakoisessa järjestelmässä, osin nuorisopalvelussa ja osin valvonnassa. Koska kuitenkin palvelun toteuttaminen edellyttää vääjäämättä jonkinlaista valvontaa, mahdollista on tähdätä vain *yhteen seuraamukseen*. Kun "palvelu"-sana on jossain määrin harhaanjohtava, uudelle ja samalla yhdelle seuraamukselle tulee antaa sille luonteva nimike mikä se sitten onkin. Alueellisissa työryhmissä on täten viitattu yhteen seuraamukseen siirtymistä ja samalla niin, että sen ajallinen kesto tulee ottaa uudelleen arvioitavaksi. Jotkut ovat esittäneet maksimikestoksi 100 tuntia, toiset jotain muuta aikamäärettä. Yksityiskohtiin menevistä ehdotuksista on katsottu tarkoituksenmukaiseksi luopua.

Kahdessa tapauksessa viidestä täytäntöönpano jää kesken. Tämä johtuu etupäässä päihde- tai huumeongelmista tai luonnehäiriöistä taikka esimerkiksi motivaatiovajeista. Toisin kuin asianlaita on yhdyskuntapalvelun suhteen, nuorisorangaistukseen tuomitsemisen edellytyksenä ei ole asianomaisen suostumus. Sen puuttuminen saattaa johtaa toimeenpanosuunnitelman ehtojen toistuvaankin rikkomiseen. Ovatpa keskeyttämistapausten taustalla olevat syyt minkälaisia tahansa, alueellisten työryhmien ehdotuksissa on painotettu menettelyä koskevien säännösten uudistamistarvetta. Tässä yhteydessä tyydytään viittaamaan ehdotuksista yhteen eli oikeusvaikutusten kytkemiseen nuoren omalle tahdonmuodostukselle.

Lakiin tulisi lisätä asian tätä puolta sääntelevät oikeusohjeet, jolloin lainsäädännöllistä mallia pitäisi hakea yhdyskuntapalvelua koskevasta laista. Koska useimmissa keskeytystilanteissa nuorisorangaistuksen tilalle tuomitaan ehdollinen vankeusrangaistus (oheissakon kanssa tai ilman sitä), nuoret saattavat kokea nuorisorangaistuksen po. vaihtoehdon johtavan itselleen edullisempaan seuraamukseen kuin mitä nuorisorangaistuksen loppuun saattaminen on. Tästäkin syystä tulevassa lainsäädännössä olisi perusteltua edistää nuoren motivoitumista asiaan.

AIKAANSAANNOKSET

Kuten alussa todettiin, kokeilulle asetettiin neljä päätavoitetta: (1) oikeuskäsittelyn kaikkien vaiheiden nopeuttaminen, (2) huolto-, hoito- ja tukijärjestelmien kytkeminen entistä tiiviimmin oikeudellisesti säänneltyyn prosessiin ja ennen kaikkea legalisoituun seuraamusjärjestelmään, (3) paikallisten toimijoiden yhteistyön tehostaminen ja yhteistyön tiellä olevien esteiden poistaminen sekä (4) aloitteiden tekeminen lainsäädännön uudistamista silmällä pitäen. Aikaansaannoksia voidaan pelkistää seuraavasti.

Yhteistyö. Lasten ja nuorten moniongelmaisuuksien vuoksi kokeilu tähtäsi moniammatillisen yhteistyön organisoimiseen. Oikeusministeriön aloitteesta alueellisiin työryhmiin kutsuttiin yhtäältä poliisi-, syyttäjä- ja oikeustoimen sekä toisaalta sosiaalitoimen ja sovittelun sekä kriminaalihuollon edustus. Tämän seurauksena tulivat eri tahojen (lakisääteiset) perustehtävät itse kullekin tutuiksi, mikä taasen mahdollisti aiempaa laajemman verkoston muodostamisen kullekin kokeilupaikkakunnalle.

Nopeus ja nopeuttaminen. Yhteistyöllä ja nopeudella on kaksoissidos, ilman toista ei ole toista. Mitä toimivammaksi yhteistyö on saatu, sitä nopeampaa myös juttujen läpivirtaus teon ilmitulosta pääkäsittelyyn. Juttujen läpivirtausaika on keskimäärin puolittunut. Tämä on ollut kokeilun tuottama tulos, eikä se olisi toteutunut muutoin.

Integroivat toimenpiteet. Uusijoiden kohdalla on nopeuttamisen ohella pidetty silmällä sosiaali- ja terveystalouden kytkeistä osaksi prosessi- ja seuraamusjärjestelmiä. Tällöin on keskitytty ns. palveluohjauksen (case management) toteuttamiseen. Periaatteet ovat suunnitellun tasolla täsmentyneet. Näyttää siltä, että ne eivät ole täysimääräisesti realisoituneet käytännön toiminnassa, koska toiminnan järjestäminen edellyttää lisäresurssointia. Tätä ei kokeilun yhteydessä voitu järjestää.

***Tietojen reaaliaikaisuus.* Yhteistyö, nopeus ja integroivat toimenpiteet perustuvat käytettävissä oleviin tietoihin yksittäisen nuoren kulloisestakin elämäntilanteesta. Yhtenä solmukohtana on ollut vaillinainen diarisointi; ei ole ollut järjestelmää, jonka avulla kyetään selvittämään saman tekijän jutut alkaen rikostutkinnasta ja päätyen aina käräjäoikeudessa vireillä oleviin asioihin nähden. Kokeilu tuotti tietojen reaaliaikaisuuteen perustuvia toimintamalleja, kuten Joensuussa 1.2.2000 perustetun nuorten tiimin.**

Lainvalmistelualoitteet. Työskentelyn pääpaino on ollut toiminnallisessa puolessa. Paikallisesti on kuitenkin keskitytty voimallisesti myös lainvalmistelulliseen puoleen. On saatu aikaiseksi menettelyllisiä aloitteita. Niistä lienee hyötyä oikeusministeriön lainvalmistelutyössä.